

ERK

Nr. 5/6

- Edg. Kant:* Mõtteid rahvuslike ja kodumaiste teaduste arendamisest.
- R. Indreko:* Mõtteid tuleviku töökava kohta mui-nasteaduse alal.
- G. Ränk:* Etnograafilise uurimistöõ praegune seisukord ja tuleviku kavatsused selle arendamiseks.
- O. Liiv:* Eesti arhiivinduse olevik ja tuleviku ülesanded.
- Fr. Puksoo:* Teaduslikud raamatukogud.
- A. Meikop:* Raamatukogundus ja rahvakasvatus. Pro domo.
- J. Tandre:* Quo usque tandem abuteris, Lettonia, patientia nostra!?

1937

Eesti Vabariigi 5. klassiloterii plaan

I klass	II klass	III klass	IV klass
Loosimine 29. ja 30. septembril 1937. a. Suurim võit (ühnel juhusel) Kr. 25.000	Loosimine 28. 29. oktoobril 1937. a. Eelmise klassi pilettide vahetamine lõpetatakse 21. oktoobril 1937. a. Suurim võit (ühnel juhusel) Kr. 25.000	Loosimine 1. ja 2. detsembril 1937. a. Eelmise klassi pilettide vahetamine lõpetatakse 25. novembril 1937. a. Suurim võit (ühnel juhusel) Kr. 25.000	Loosimine 31. jaanuaril, 1., 2., 3., 4., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 14., 15. ja 16. veebruaril 1938. a. Eelmise klassi pilettide vahetamine lõpetata- takse 22. jaanuaril 1938. a. Suurim võit (ühnel juhusel) Kr. 80.000
Kr. 1 preemia 10.000 — 10.000 1 võit 15.000 — 15.000 1 " 7.000 — 7.000 1 " 5.000 — 5.000 2 võitu ä 3.000 — 6.000 10 " 1.000 — 10.000 10 " 500 — 5.000 10 " 200 — 2.000 25 " 100 — 2.500 150 " 20 — 3.000 1000 " 10 — 10.000 3820 " 5 — 19.100 5000 võitu + 1 pr. = 94.000	Kr. 1 preemia 10.000 — 10.000 1 võit 15.000 — 15.000 1 " 7.000 — 7.000 1 " 5.000 — 5.000 2 võitu ä 3.000 — 6.000 10 " 1.000 — 10.000 10 " 500 — 5.000 10 " 200 — 2.000 25 " 100 — 2.500 150 " 20 — 3.000 1000 " 10 — 12.000 3848 " 7 — 25.000 5000 võitu + 1 pr. = 102.630	Kr. 1 preemia 10.000 — 10.000 1 võit 15.000 — 15.000 1 " 7.000 — 7.000 1 " 5.000 — 5.000 2 võitu ä 3.000 — 6.000 10 " 1.000 — 10.000 10 " 500 — 5.000 10 " 200 — 2.000 25 " 100 — 2.500 100 " 30 — 3.000 1000 " 12 — 12.000 3848 " 9 — 34.632 5008 võitu + 1 pr. = 112.132	Kr. 1 preemia 30.000 — 30.000 1 võit 50.000 — 50.000 1 " 25.000 — 25.000 1 " 15.000 — 15.000 2 võitu ä 10.000 — 20.000 2 " 7.000 — 14.000 4 " 5.000 — 20.000 10 " 3.000 — 30.000 15 " 2.000 — 30.000 50 " 1.000 — 50.000 50 " 500 — 25.000 260 " 100 — 26.000 1015 " 30 — 30.450 44837 " 9 — 403.533

Pileti hind klassiviisi ostes iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni.

Poolpileti (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga kl. 8 " " " 4 " " " 4 " " " 4 " " " 4 " " " 16

Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelm. kl. pil., peab maksma ka kõigi eelm. kl. hinna.

Klassiviisi müükse pilettide Riigi klassiloterii pilettide müügikohtades, pankades, postiautistes jne. Iga klassi pilettide müük algab eelmise klassi võitude nämetirja avadamisest ja kestab loosisemini. Pilettide kõigi nelja klassi jaoks korraga müükse ainult pilettide keskmuutukohta Kiigi trükojades, Tallinnas, Nimes tdn. 11. Posti teel saadetakse pilettide välja pilettide keskmuutukohtade Riigi trükojades Tallinnas, kui tellija on saatnud ette pileti hinna ja acaate-kulu 10 senti iga acaatiese kohta. Lunasaadetisena postil saadetakse pilettide välja ainult klassiviisi keskmüügi-kohtas; kui tellija on saatnud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 20 päeva enne loosisemini.

Võidu korral I, II või III kl. võidavad piletruumatus kõik 4 piletti, sest iga võitnud raamatu numbri kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu.

IV kl. langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kogu selle raamatu 4-ja pileti vahel.

46.248 võitu + 1 pr. = 768.983

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI
EESTI RAHVUSLASTE KLUBIDE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Nr. 5/6 (47/48)

4. OKTOOBRI 1937

V AASTAKAIK

Saateks.

Riikliku iseseisvuse liigi kahe aastakümne otsingute ja katsetuste järele oleme jõudnud rahvusliku eneseleidmiseni. Oleme jõudnud teadvuseni, et rahvusriigi kindlamaks aluseks on riiki kandva rahvuse kultuur ning tema etnilised pärimused. Sellepärast asutagu süstemaatiliselt arendama neid teadusi, mis tegelevad eestlase mineviku ja tema kultuurielu uurimisega. Samuti vajab kavakindlat ja mitmekülget uurimist meie oma eluruum.

ERK-i lehekülgedel on rõhutatud korduvalt, et rahvuslikud ja kodumaised teadused vajavad kiiremat töötempot, koordineerivat keskust ning süsteemikindlat töökava.

Selles ja järgmistes ERK-i numbrites avaldame meie eriteadlastelt kirjutusi rahvuslike ja kodumaiste teaduste alal senistest saavutustest ja pakilisemaist tuleviku kavatsusist.

T.

Mõtteid rahvuslike ja kodumaiste teaduste arendamisest.

Vajame koordineerivat keskkorraldust.

EDG. KANT.

Möödunud sajand aetas teaduslikus uurimistöös pearõhu enamasti lahussammumisele. Tuleb tunnistada, sel moel on saavutatud suuri tulemusi ja mõistlik diferentseerumisprotsess peab kindlasti jätkuma ka tulevikus.

Kaugeleküündiva eristumise tõttu on aga teaduseharud üksteisest tugevasti eemaldunud, kohati sedavõrd võõrdunud, et peetakse üleliiga ägedat võitlust eridistsipliinide monopoolsete uurimispiirkondade, et mitte ütelda „pärisoma jahimaade“ pärast. Ühtlasi on tekkinud lünki, ühekülgsest lahendatud või küllalt kaua lahendamist ootavaid küsimusi. Põhjalikumalt ning mitmekülgsemalt suudetakse neid käsitleda ja lõplikumaid lahendusi anda vaid siis, kui käed pannakse külge korraga mitmelt poolt.

Lähem tulevik peab häda ja otstarbekohasuse sunnil teaduslikes suunitluses üha rohkem esiplaanistama senisest leplikuma koostöö vaimu ja senisest tõhusama ühendatud teo. Ei tule unustada seda, et sageli kõige põlevamad ja kõige huvitavamad uurimisprobleemid asetsevad just neil üksikute teaduseharude piirimaadel, mille piirikive on seni vaid agaralt edasitagasi tõstetud.

Sedasama, mis ülalpool üteldud üksikuid eridistsipliine lahutavate „hiina müüride“ kohta, tuleb tahes-tahmata väita ka üksikuurijate individualistliku töökallaku ja uurijate kollektiivse töövajaduse vahekordade suhtes. Möödunud sajandil, isegi tänapäevani, on teaduslik töö põhjendatud peamiselt uurijate omaette tegutsemisel. Ei saa salata, sel teel on saavutatud silmapaistvalt palju. Üksikuurija terviklus, täielikum kesken-dumisvõime ja tähtis psüühiline tõuketegur — isikliku edu kannustus — on olnud ja jäävad ka edaspidi suurte tulemuste tähtsaks ning mõõtu-andvaiks eeldusiks.

Tulevane teaduslik töö peab aga ometi, kui mitte muidu, siis häda ja mõistuse sunnil senisest suuremat tähendust omistama kollektiivselt kor-rastatud uurimistöele ja ühendatud teaduslikule teole. Tuleb meeles pidada mitmete ülimalt tähtsate probleemide sedavõrd suurt ulatust ja sügavust, et üksikuurija ka täiuslikema andumuse korral ei suuda füüsiliste võimete ja elu- ning tööea piiratuse tõttu saavutada küllaldasi tulemusi.

Tõsi, tulevad uued uurijate põlvned ja jätkavad endiste tööd. Kuid sel moel nihutatakse paljude tähtsate ning kiiremat lahendust ootavate küsi-muste otsustamine pikale pingile. Rajatakse sageli asjata uusi teid selle asemel, et vanu edukalt käia lõpuni. Eks ole ammu ja täitsa põhjen-datult kardetud, et kahekümnendal sajandil tuleb palju tabavaid ideid paberikorvist taas välja otsida, kuhu üheksateistkümnnes sajand on need kergemeelselt heitnud.

Vähe sellest, mitmete küsimuste lahendamine, mis vajab ühe- ning samaaegset materjali või ulatuslikke seeriakatsetusi, muutub üksikuurija võimete piiratuse tõttu üldse võimatuks. Eriti peab seda rõhutama sotsiaal- ning majandusteaduste ja tehniliste ning bioloogiliste rakendus-teaduste suhtes. Neil on sageli tarvis lahendada äärmiselt elulisi küsi-

musi praeguse aja põlvkonna jaoks. Uutel põlvkondadel kerkivad uued, võib olla veel keerukamad ja raskemini ületatavad probleemid. Kollektiivselt korrastatud tööd vajavad lõppeks hädasti ka ajaloolised distsipliinid. Siin on paljudel korral viimne aeg päästa kaduvaid väärtusi — ürikuid, traditsiooni, rahvaluulet ja ainelist vanavara.

Need ja teised vajadused on viinudki aina rohkemate teaduslike keskasutiste ning -korralduste kohendamisele ja uute loomiseni. Sellisteks on mitmelaadilised teaduslikud seltsid ja ajakirjad, mis osutavad üha suuremat keskendumistendentsi, ratsionaalselt korrastatud keskarhiivid ja -muuseumid, moodsad uurimisinstituudid, uurimis-nõukogud ning -komiteed ja nendega rööbiti arenev uurijatekaadrite moodustamine tööjaotusliku ning sihikindla koostöö alusel. Laiemate, rahvusvaheliste koostöövõimaluste üritamine ning otsimine, uurimisviiside ja andmestike kogumise ning töötlemise ühtlustamine, kõik see on muutunud aina elavamaks diskussiooniobjektiks ja üha tähtsamaks ülesandeks mitmesugustel kongressidel.

Vaadeldes eriti meie teaduslikku arengut võime loomulikult tähtseda samalaadilisi püüdlusi. Paiguti — meie noorema kujunemise tõttu — oleme suutnud mõndagi korraldada ratsionaalsemalt ning moodsamalt kui teisel, kus vanad kujundid ei lase end kergesti ümber kohendada. Ometi tuleb tunnustada, et meil eksisteerib rida teravaid vajadusi seoses nende puudustega, mis seni on mitmeti pidurdanud meie teaduslikku arengut. Nende vajaduste hulgas tahaksin esijoones mainida just tarvidust paremini korraldatud koostöö järgi. See on muutunud üha pakilisemaks nii üksikute uurijate, teaduslike seltside ja asutiste kui ka eridistsipliinide vahel.

Üksikuuriija ambitsioonide ja kollektiivse koostöövajaduste vahel tuleb ilmselt leida kooskõllalisem süntees. Mitmetel aladel on tarvis kiiremat vastust ootavate küsimuste lahendamisel senisest suuremal määral sünkroniseerida ja liita üksikute tööd. See ei tohi muidugi tähendada üksikuuriija teadusliku töö ning objektivaliku vabaduse — kui tähtsa eduteguri — piiramist, küll aga ühiste vajaduste tunnetamisele jõudmist ja sellekohaselt talitamist. Meie regionaalse kodu-uurimise väljaannete lubamatu venimine ja EKS Kodu-uurimise Toimkonna kogu töö takerdumine on elavamaid näiteid sellest, kuidas ei ole suudetud leida küllaldast kooskõlla ega tarvilikult sünkroniseerida üksikuuriijate ning eriteaduslike seltside tööd.

Vastupidi, üksikuuriijate tööedu on paljudel korral jällegi seetõttu pärsitud, et teatavate kesketete, suuremat tööjõudu nõudvate küsimuste lahendus kas uurijatepere koostöötamatuse või toetuste puuduse tõttu ikka veel ei saabu. Ja sageli on sellest kibe kahju, kui selliste oluliste põhieelduste täitmise puudumisel on üksikuurijad sunnitud pöörduma pisiküsimustesse, jättes kõrvale ulatuslikumate ideede realiseerimise.

ERK-ide kultuurpoliitilistes toimkondades on sellelaadilised küsimused leidnud lähemat käsitlemist, peamiselt rahvuslike ja kodumaiste teaduste raamides. Sedasama on ERK-i esindajate poolt omal ajal rõhutatud nüüd suikunud Rahvakultuuri ja rahvahariduse nõukogus ja korduvalt käesolevas ajakirjas mitmete autorite poolt (Aul, Kalviste, Merivälja, Moora, Orviku, Perandi, Poopuu, Ränk). Eriti viidati ERK-ide tänavukevadisel liidukongressil arvukaile suure-

maile teaduslikele ülesandeile, mis seni ei ole küllaldast viljelemist ega toetamist leidnud. Mainitagu neist siinkohal vaid mõningaid olulisemaid.

Meie muinasteaduslike uurimiste kõrval, — millele ERK-id lähtudes rahvuslikest huvidest on muinaslinnuste uurimise toetamise näol püüdnud suuremat ergutust anda, — vajaks meie maa asustamislugu ajaloolisel ajal senisest hoopis jõudsamat ja laialdasemale koostööle rajatud uurimist. Uuemate uurimisviiside rakendamine, põllumaade asutamise vanuse määritlemine mullaste fosfaadisisalduvuse põhjal tohiks keskendada mitte ainult ajaloolaste ning antropogeograafide, vaid ka kvartaargeoloogide, mullateadlaste ja keemikute huvid ühe meie ajaloos tähtsa keskküsimuse lahendamisele, meie elamisruumi anastamiskäigule meie oma rahvuse poolt. Meie väetusainete suurfirmad peaksid selle küsimuse vastu avaldama ekvivalentset huvi, nagu seda, näiteks, Rootsis on teinud Svenska Sockerfabriks-aktiebolaget, lastes Staffanstorpi kesklaboratoriumis teha 500.000 mullaproovi analüüsid fosfaadisisalduvuse ja nitraatitootva võime kohta.

Meie maa-asulate, eriti taluehitiste uurimise lõpuleviimine Eesti Rahva Muuseumi poolt etnograafilise suurülesandena peaks nii uurijatekaadri kui ka toetuste tõstmise läbi suurema jõuküllusega teoks saama kõige lähemas tulevikus, kuna vana ehituskultuur on kiiresti hävinemas ja läbitöötamist nõuab veel vähemalt 60 kihelkonda. On tarvis üldiselt senisest suuremat tähelepanu ning jõudu koondada kõigile neile ülesandeile, mille lahendamist aeg dikteerib ette. Vana rahvakultuuri kiire hävimine on suurimaks hoiatuseks, et kui meie lähemal aastail ei suuda neid uurimistöid teostada, siis jääme paljust väärtuslikust ainesest hoopis ilma.

Eesti geoloogiline detailkaardistus kui meie elamisruumi maarete otstarbeka kasutamise tähtsaid aluseid ja paljude teiste erialade uurimiseeldus ootab alles käte külgepanemist. Sama lugu on agraargeoloogilise kaardistuse ja mullastiku uurimisega, mis seni on toimunud õige üldiselt ja puudulikult, jättes teaduslikult kasutamata need ulatuslikud võimalused ja suuri kulusid nõudnud tööd, mis on iseseisvuseajal läbi viidud katastriameti poolt. Ometi on peale puhtteaduslike — taime- ja majandusgeograafiliste küsimuste lahendamise sellest eeltööst olenevad ka meie uudismaade loomise ja sisekolonisatsioonipoliitika tulemused. Uudismaade rentabiliteedi küsimus, suuremate kuivendustööde kohavaliku ja järjestuse probleem, väetisprobleemi lahendus, agraarvaldkondade rajoniseering, meie elamisruumi tulevase maa-asustuse kapatsiteet, kõik need ja teised rakendusteaduslikud küsimused ootavad järjepanus mainitud eelduste loomise taga.

Sündimuse tagasimineku põhjuste selgitamine seoses mõjusate vastuabinõude leidmisega ja meie rahvaarvu probleemiga on tänapäeval meil kujunemas üheks keskseimaks rahvuspoliitiliseks küsimuseks. Seni on seda suurprobleemi käsitletud üksikuurijate — arstide, eugeenikute ja statistikute — poolt üksteisest liiga lahus, piiratult ja ühekülgselt. Lahendus võib tuleneda silmanähtavalt alles suurema tööjaotusliku koostöö puhul, millest ei saa eemale jääda ka majandusteadlaste, juristide, psühholoogide, sotsioloogide ja geograafide osapanused.

Maakondlike kodu-uurimistööde kiirem lõpuleviimine, Eesti kaardistiku, *Anthropologia estonica*, Suure Rahvakeele Sõnaraamatu väljaand-

mine ja palju muud tähistab mitmeid suurtöid, mis meil alles ees seisavad ja mille teostamiseks tuleb senisest hoopis tõhusamalt mobiliseerida nii meie üksikuurijate, teaduslike seltside ning asutiste kaadreid kui ka ainelisi vahendeid.

Neid ja teisi suuri ülesandeid saab vaevu teisiti lahendada, kui silmas pidades meie teadusliku arengu kavakindlamat juhtimist koos toetuste suuruse ning osituse otstarbekohasusega. Ülikool kui peamiselt õppeasutis ei ole meie teaduslikku uurimist ja uurimisprobleemide valikut juhtinud. Seda ei ole küllaldaselt suutnud ka meie teaduslikud seltsid, ilmselt nende liiga suure arvu ja liigse killunemise tõttu. *Eksisteerib mingi koordineeriva keskkorralduse vajadus*, kes puude tagant näeks metsa ja kes võimeline oleks otstarbekohaselt ositama kogu seda ainelist toetust, mis meie teadusele osaks saab.

Kui on juba juttu meie teadusliku uurimise toetamisküsimusest, siis ei saa mainimata ega otseselt väljendamat jätta teaduseski tähtsa *nervus rerum'i* — raha — puudumist mitmesuguste ürituste teostamisel. Kaheldamata on tarvis ja meie seisukohalt ka võimalik meie rahvamajandusliku sissetuleku juures senisest rohkem ainelisi eeldusi anda teaduslikuks uurimistööks. Seda enam, et paljud rakendusteaduslikud uurimused ning avastised võivad end rahvamajanduslikult mitmekordselt ära tasuda. Selle kõrval ei tule aga unustada, et senistegi summadega on võimalik rohkem saavutada, kui neid osataks ratsionaalsemalt rakendada ja õigemini ositada. Nagu seda muudelgi kultuurialadel väidetud, peitub meie teadusliku töö toetamises mõndagi ebaratsionaalset just jaotatavate summade liigeses pulveriseerimises. Isegi ülikooli teaduskondades osatakse õppejõudude vahel jagatavad iga-aastased reisistipendiumid pulveriseerida sedavõrd ebaratsionaalselt, et ükski osasaaja ei suuda oma osaga õieti midagi väärtuslikumat teostada.

Ei ole ülearune siinkohal taas viidata eratoetuste vähesusele meie teaduste arendamisel. Tõsi, alates raamatuaastaga on meie eraettevõtted loovutanud mõningaid väiksemaid veeringuid ka teaduslike tööde premeerimiseks. Teiste Baltoskandia riikidega võrreldes on meie eratoetused olnud aga liiga kitsajoonelised ja liiga tillukesed. Isegi siis, kui arvestada suhtelisi mõõtusi. Võrreldes, näiteks, meie suuremate tööstusharude, kas või tekstiil- ja paberikartellide tõelisi võimalusi ja tulusid teiste sellelaadiliste ettevõtjatega Fennoskandias, ei ole nad meil suvatsenud pakkuda midagi ekvivalentset.

Lõppeks rõhutatagu meie teaduse arendamise spetsiifilisi ülesandeid. Neiks on kaheldamata tarvidus viljelda esijoones teaduseharusid, mis käsitavad rahvuslikku ja kodumaist ainekku. Selle kaudu teenime me paremini teadust laiemas, universaalsemas mõttes. Seejuures ei mõista meie rahvuslikke ja kodumaisi teadusi mitte liiga kitsastes raamidest, mitte ainult nn. puhtaid teadusi, vaid ka rakendusteadusi, mis aitavad võimastada meie rahvuse eksistentsi, vitaliteeti ning elukorraldust ja mille objektid peituvad eeskätt meie rahvas ja kodumaises elamisruumis. Nende küsimuste lahendamine, nende uurimuste teostamine on iga iseiseisva rahvuse ülesanne ja kohustus, mida ei saa veeretada teistele ja kus meie uhkus ei tohigi seda lubada. Seda enam, et meil endil peavad olema parimad eeldused ja suurim huvi nende alade viljelemiseks. Muudkui ärgem unustagem, et iga teadmus ja iga uurimus on seda rohkem tähtis, mida suurem on ta otsene või kaudne sotsiaalne tähendus.

Mõtteid tuleviku töökava kohta muinas- teaduse alal.

R. INDREKO.

Arheoloogia on üldiselt noor teadus, aga Eestis on selle teadlikumale uurimisele ja väljaarendamisele saadud asuda alles meie riikliku iseseisvusega. Tõsi küll, juba 18. sajandil hakati koguma asjaarmastajate poolt muinsusi, 100 a. eest asutatud õpetatud Eesti Selts võttis oma töökavasse ka muinasteaduse ja üksikud mitte erialalised uurijad — asjaarmastajad tegelesid meie uinasteaduse probleemidega. Nii C. Grewing (1819—1887), R. Hausmann (1842—1918). Alates 1881. a. J. Jung algas oma põhjapaneva materjali kogumist kinnismuististe kohta. Kuid senine töö oli ikkagi poolik ja muinasteaduse areng algas alles vastava õppetooli ja arheoloogia kabineti ning muuseumi loomisega 1920. a., millal õppetoolile kutsuti Soomest prof. A. M. Tallgren. Alati muinasjäänuste registreerimise, olemasoleva materjali ja endiste tööde korraldamise ja kontrollimisega, muinsuskaitse organiseerimise, materjalide avaldamise ning noorte jõudude koolitamisega.

Õppetooli ja muuseumi asutamisel moodustasid selle põhikogu 1843. a. ülikooli juurde asutatud „*Centralmuseum Vaterländischer Altertümer*“ väike muinasjäänuste ja raamatukogu ning õpetatud Eesti Seltsi kogud. Neis oli palju leide puudulikkude leiundmetega, või ka suuremad leiud, mis aga aruannete järgi ei andnud päris õiget ettekujutust leiusuhetest ja leiu iseloomust. Sellepärast tuli õppetooli asutamisega ikkagi kõiki töid nagu uuesti alata algusest, et pääseda töö jälgedele meie kodumaa asustamise ja asustajate suhtes. Kuna endised muuseumi kogud sisaldasid leide alaliselt rohkem juhuslikku laadi (enamasti Tartu ümbrusest), siis osutus paratamatuks ülevaate kogumine terve Eesti kohta, s. t. tuli alata kaevamisi plaanikindlalt, millega on seni toime tulnud selles osas, mis puutub kalmetesse, kuid täiesti söödis on veel ülevaate muistsetest asulatest ja linnustest. Seega on üldpildi saamiseks osa musta tööd tehtud. Kui juba ka teine osa leiab teostamist, siis tuleb kiiremas korras asuda süstemaatsema töö juurde, s. t. suuremate ja tähtsamate probleemide lahendamisele.

Kui soovitakse saada ettekujutust kaevamiste hulga ja leidude juurdekasvu kohta, siis võiks võrdluseks esitada siin mõned arvud esemete kohta, mis leidsid muuseumi kogudes alates 1838. aastast kuni 1921. aastani, mille arv ulatus 9983-ni ja nüüd tõuseb leidude hulk juba 26 173-ni, nii on kogud 17 a. jooksul kasvanud umb. 3-kordseiks. Rääkimata sellest tööst, mis on seoses suure leidude juurdekasvuga (kataloogimine, konserveerimine, kaevamised, aruanded jne.) on selle kõrval alates 1921. aastast kuni 1927. aastani toimetatud muinasteaduslikke kirjeldamisi (mida on jätkatud ka edaspidi) üle terve maa ülevaate saamiseks kõigist kinnismuististest. Terve töö sisaldab 7198 lehekülge, mis on nõudnud 52 üliõpilase tööd 16 aasta jooksul, mille põhjal teostati muinsuskaitse. Kuid veel tähtsam on see töö teaduslikkudeks ülesanneteks eestlaste asustamise, selle tiheduse, usundi, administratiivse korralduse jne. küsimuste selgitamiseks.

Kuna enne õppetooli asutamist tegutsesid muinasajaga enamasti meie rahvale sünnipäralt võõrad inimesed, siis oli ka nende huvi leida siin ennem võõrast kui eestlaste algupära. Nii tegutsesidki nad kaevamiste

juures vale sugestiooni all, leides näit. kivistmete ehituses Skandinaavia, esijoones Ojamaa algupära ja analüüsid oma töödes ainelise kultuuri jäänuseid, leidsid riistades ainult tugevat gootlaste omapära ning lõppeks jõudsid tulemuseni, et meie kodumaa oli asustatud võõrastest kuni peale kristliku aastatuhande teise pooleni või keskosani. Need töed püüsid väga kaua meie kodumaa ajaloos ja võib kahelda, kas sellest vaatest ollakse veel lõplikult lahti.

Need siia sattunud võõrad, kes tegelesid meie muinasajaga, leidsid tröösti ja püüdsid koguni uhkustunnet endisse sisendada sellega, et tembeldada meie kodumaad võõrastele mineviku kultuurilt, kuna nad ei märganud endi jämedaid eksimusi ja ka sellestki nad ei osanud aru saada, et just eestlased ja nende sugurahvad olid kaugemas minevikus kultuursemad ning vaimselt palju kõrgemal seisvad kui paljud muud ümbritsevad rahvad.

Kirjeldatud endisi seisukohti, mis olid juba kirjandusse tunginud, tuli kiiremas korras revideerida ja ümberhindamisele võtta, mida on katsutud teha niipalju, kui jõud on kannud. Kaevamiste otsesemal tulemusel osutusid samad kiviangrud (kalmed), mida tembeldati võõrapäraseiks, täiesti eestlasile kuuluvaiks, omapäraks, mida ei tunta kusagil mujal peale suguvendade soomlaste. Nii selgus ka, et asjadena muinas-aegsetesse kalmetesse ja asulatesse mahajäetud dokumendid pole kaugeltki võõra rahva kantud ega maha pandud, vaid just eestlaste omad, mida nad muinasajal kalli hinna eest ostnud organiseeritud kaubanduse teel teistelt rahvastelt. Samal ajal leidub nende hulgas terve rida omapäraseid eestlaste endi poolt väljaarendatud vorme, mida siit kultuurvormena naabritele edasi anti. Lõpuks selguvad ka kõigi tunnuste järgi eestlase kui põlise peremehe pärisomanduse õigused praegu meie poolt asustatud maa üle, kuhu on vahete-vahel tunginud sisse võõraid, kes aga alati kui nõrgem ja elujõuetum element on siin välja surnud või eestlaseks ümber kasvanud.

Iga laps võtab eeskujuna oma vanematest, nii peab ka kasvav rahvas tundma oma esiisaid. Kuna meie ajalugu kirjalikkude dokumentide põhjal ulatub vaid umb. 700 a. tagasi, siis on muinasteaduse kohus anda rahvale tema ajalugu, võimalikult täielik, mis seni oli hämaruses ja mida püüti võõra vaimu poolt moonutada ja meile ette seada kõverpeeglina. Arheoloogia kabinett on püüdnud oma väheste töövõimalustega ja jõuga parandada ja tasandada neid lünki ning ka rahvale kättesaadavaks teha meie esiajalugu tema õigetes raamides.

Kui seni oli ilmunud kuni 1917. aastani muinasteaduslikku kirjandust (kokkuvõtte ainult eestikeelsete tööde kohta) 925 lehekülge ja 1901—1917. a. sellele lisaks võõrkeelset 850 lehekülge, kokku 1775 lehek. (1917—1921 ei ilmunud muinasteaduse alalt ühtki kirjutist), siis Arheoloogia Kabineti ja muuseumi asutamisest 1921. a. — kuni 1937. a. on ilmunud muinasteaduslikku kirjandust 3800 lehekülge.

Kaevamisi on toimetatud 76 eri kohal kokku 465 tööpäeva ja nende kohta koostatud 559 lehekülge kaevamisaruandeid hulga plaanide ning fotodega. Peale eelpoolmainitud kihelkonna kirjelduste on aastate kestes toimetatud muinsuste inspitseerimisi 104 kohas, mille kohta on koostatud 318 lehek. aruandeid.

Sisemise korraldustöö alal on kataloogitud 26 173 eset ühes iga eseme joonise või fotoga. Teadusliku töö nõuete kohaselt on koostatud sedel-

kataloog terve maa leidude kohta ning leidude levimiskaardid. Muinsuskaitsega ühenduses valmistati eri kataloog kaitsetavatest kinnismuististest.

Teadusliku töö tegemiseks ja ülevaate saamiseks terve maa muinaspärandist oli hädavajalik jooniste ja piltidega kirjelduste hankimine asjadest, mis asuvad mujal kodumaa muuseumides. Tööde lihtsustamise mõttes on sisse seatud album ja kartoteek pildistatud kinnismuististest ja leidudest. Muinaspärandite hulgas rauast, luust ja puust esemed on määratud hävingule, kui nende eest ei hoolitseta. Et neid ka tulevastele põlvetele alal hoida, toimus ja toimub aasta-aastalt nende konserveerimine, mida tuleb pidevalt edaspidigi jätkata. Kuna Arheoloogia kabinetil endal puuduvad muuseumi ruumid, siis korraldati muinasteaduslikud väljapanekud Eesti Rahva Muuseumi juurde, kus need paigutatuna kahte tappa ei saa pakkuda küllalt selget ja ülevaatlikku pilti pedagoogiliselt, siiski kuni suuremate ruumide puudumiseni need täidavad oma ülesande.

Muinasteadusest ei saa rahulduda ega ka uurida ainult kodumaa materjali najal. See vajab ilmtingimata võrdlusmaterjali naaberriikidelt ja ka kaugemalt, kust meie esivanemad pidasid kaubanduslikke kui ka kultuurilisi sidemeid, selles mõttes Arh. kabinet on hankinud endale pildimaterjali ka Venest, Lätist, Leedust, Poolast, Saksast, Taanist, Soomest ja Rootsist.

Samal ajal on Eesti materjalist huvitatud olnud paljud välismaa teadlased, kes on siin uurimas käinud ja kellele on juhatusi antud: Soomest, Rootsist, Norrast, Lätist, Leedust, Poolast, Saksamaalt, Ungarist, Tšehhoslovakiast ja Prantsusmaalt. Eesti kaevamiste ja leidude tutvustamise mõttes korraldati Arh. kabineti poolt 1935. a. teaduslik ekskursioon välismaalastele ja möödunud aastal korraldati rändavaid näitusi muinasaja selgitamise mõttes, mille külastajate arv ulatus 25 000-ni. Kui siin on tegemist Arh. kabineti tööde selgitusega, siis nimetatagu lõpuks ka tavalist kogu aeg pidevalt jätkunud õppe- ja selle kõrval asjaajamise ning kantsleitööd.

See töö on tehtud suurte jõupingutustega ja minimaalsete kuludega riigile kui ka rahvale, võrreldes sama töö kulutusi naaberriikidega. Aga nüüd tuleb seda tööd kindlustada hävingu vastu ja mitte ainult seda, vaid ka selle eest tuleb muret tunda, et need varad, mis kogutud, ei jääks arhiivi ja muuseumi kogudesse surnud kapitalina. Siin tuleks esijoones hästi läbi viia muinsuskaitse, mis on samavõrra tähtis kui teadus ise, sest kui ei oleks kaitset, siis on karta mõnekümne aasta jooksul kinnismuististe täielikku hävingut põldude harimisel, teede tegemisel, mitmesuguste ehitustööde juures ja kullaotsijate poolt, peale mõne üksiku kolka, kuhu inimene pole veel suutnud asuda. Kuigi meil kaitseasendus on juba 1925. a. maksma pandud, ei ole veel sellega kaugeltki kõik kaitstud, vaid kaitset peab teostama rahvas ise, mida saab läbi viia mitmel teel. Esimene samm on usaldusmeeste võrgu loomine, mille organiseerimist alustatakse juba Muinsuskaitse inspektori poolt. Usaldusmeeste võrgu loomisega on kaitse mõte kantud üle terve maa rahva sekka. Kaitse kontrolli tehakse aeg-ajalt lähemas ümbruses nende poolt, kes ise on huvitatud muististest ja muinaspärandist. Samal ajal asuvad usaldusmeeste näol läheduses ka päästjad käed ikka ja alati leiduvate muinasleidude jaoks. Seniste andmete põhjal on väga suur protsent leide kaotsi läinud, kuna ei teatud üldse nende väärtust ja samal ajal ainult vähesed olid teadlikud sellest, et neid esemeid tuli saata Arheoloogia kabinetti või Haridusministeeriumi. Usaldusmehed

aga sellevastu asuvad alati lähemas ümbruskonnas, kes moraalse kohustusena toimetavad juhuseleid edasi või säästavad avastatud väärtusliku leiu eriteadlastele väljakaevamiseks.

Selle suure ja tänuväärt usaldusmeeste võrgu loomine ei tähenda aga veel lõplikku garantiid muinsuste kaitsele, sest usaldusmeeski on ainult üksinda terve suure ala jaoks, kes ei jõua jälgida kõike, mis ümbruskonnas sünnib, vaid nii tema kui ka keskasutised peavad lootma terve elanikkonna arusaamisele rahvuslikust teadusest ja kes heasoovlikult päästaksid iga lüli ja eseme kui dokumendi muinasteaduse või meie ajaloo terviku loomiseks.

Kuigi suurem osa rahvast on alati olnud heatahtlik ja huvitatud muinasteadusest, kelle abil meie olemegi senisele järjele jõudnud, aga nii teadlikele kui ka täiesti passiivseile kodanikele peame palju veel kaasa aitama, neid koolitama ning kokku kasvatama teaduse nõuetega. Seda meie ei suuda teha hoobilt, kursuste või pühapäevakoolidega, vaid tuleb luua ettenägelikum kava, alates seda tööd noorsooga. Sel juhul meie ei pääse mööda õpetajaskonnast, kellel aga praegu endalgi on puudulikud teadmised muinasteadusest, mida nad seni on ülikoolis õppinud vaid maksimaalselt alamastme ulatuses. Kuna aga muinasteadus on võrdlemisi laialdane teaduseharu, siis ei suudeta alamastme eksamiga veel seda kätte saada, mis looks vastava teadusliku vaistu ja arusaamise, mida õpetaja oma tegevuses võiks rakendada õpilaste kasuks. Et õpetajaskonda ülikoolist välja lasta enam-vähem tõsise arusaamisega muinasteadusest kui ajaloo ühest osast, kes oskaks seda iseseisvalt siduda hilisema ajaloo ja ka esemeid, kui ajaloolisi dokumente võiks „lugeda“, selleks peab neid ka rohkem koolitama, tõstes muinasteaduse nõuded ülikooli kavas vähemalt keskastme kõrgusele, mille kõrval on ette nähtud üks proseminari-, paar seminari-harjutust ja üks praktiline töö. Need viimased annaksid võimaluse kontrollida, kui võrd küpselt oskab õpetaja rakendada tegelikku ellu minnes oma teadmisi. Kui see esimene samm on tehtud, siis võib julgesti loota, et võime muinasteaduse viia koolidesse ja rahva sekka. Ülesseatud nõuded tohiks olla täiesti õigustatud, sest iga teadus areneb, õigemini peab arenema, mis on juhtunud antud korral ajaloo, et sellele on juurde arendatud üks väärtuslikumaid osi, esivanemate vabadusajast. Otse kuritegu oleks eriala õpetajaskonda ajaloo tekkinud täiendustest meelega kõrval hoida.

Kui viiakse muinasteadus rahva hulka, tõstetakse sellega ju rahva üldist arengut selle murdosa võrra, kui võrd kõnesolev teadus on maksev teiste kõrval, aga rahvusliku teadusena oleme kohustatud seda jagama kõigile. Aga mitte ainult pole meie kohustatud seda teadust andma, vaid rahvas nõuab meilt.

Samal ajal on arheoloogial kui teadusel rahvusvahelised kohustused, sest mitmete keerdsõlmede lahendused on tihedalt seotud Ida-Baltikumiga, kus Eestil on mõneski küsimuses soodsamad tingimused kui mujal tähtsate probleemide lahtiharutamiseks, et ilmale pakkuda uusi teid kultuuri edasiarendamiseks.

Tagasi vaadates neile töökoormale seoses juurdekasvanud kogudega, on päris selge, et siin on tegemist ülekoormatiselega praegusele Arh. kabinetile, mille viljakam töö osa, mis peale musta tööd peaks järgnema, võiks nii täiesti tulemata jääda, kuna mehaaniline töö sööb ära kõik olemasoleva jõu.

Nagu juba alguses nimetatud, tuleb nüüd asuda musta töö teise osa — asulate ja linnuste kaevamise, plaanistamise, pildistamise jne. juurde ning käsikäes ka laiemate materjali läbitöötamise kallale.

Täiesti raskes seisukorras on seni olnud korralik ja täpne inspeksioon. See pole tähtis ainult muinasleidude päästmiseks, vaid kiire inspeksioon annab sagedasti üllatusi teadusele, nagu on näidanud paar juhtu. Praegustes oludes pole aga võimalik kõiki juhusleide läbi kontrollida, kuna need reisud on liiga aeganõudvad.

Need rahvuslikud väärtedokumentid, mida rahaliselt ei suuda hinnata ja mis asuvad riiklikkudes kogudes, on praegu küllaltki viletsas ja varsti päris hädaohtlikus seisukorras uurimise seisukohalt, peaksid leidma endile kindla ja ajakohase ulualuse, koos hooldajatega ja töötajatega, kes suudavad selle kapitali rakendada teaduslikult rahvale kui ka rahvusvaheliselt kapitaliks, mis kannaks väarikat protsenti. See ülesanne tuleb vist kahtlemata riigil oma õlgadele võtta, rajades Riikliku Keskmuseumi teatud ettenägelikkusega ka tuleviku vastu.

Iga teadus on alati seoses teise naabriteadusega, olgu see mis alalt tahes. Teinekord vajavad teadused tuge temale päris kaugel seisvatelt erialadelt, mille näiteks toome muinasteaduse. Viimasel tuleb kokku puutuda väga suurel määral geoloogiaga, mineraloogiaga, zooloogiaga, maateadusega, antropoloogiaga, keeleteadusega, botaanikaga, keemiaga jm., rääkimata sugulusainetest nagu ajalugu, etnograafia, rahvaluule, kunstiajalugu ja numismaatika.

Samal ajal spetsialiseeruvad kõik erialad ikka enam ja enam ning üksikud teaduseharud paisuvad niivõrd laialdasiks, et neid võõra ala inimesed ei suuda käsitada niipalju, kui võrd tema eriala kokku puutub teisega, sellepärast kujuneb paratamatuks eriteadlaste heatahtlik vastastikune abistamine ja koostöö. Arheoloogia kabinett on alati teiste eriteadlaste poolt lahket kaasabi leidnud. On aga terve rida väga laiaulatuslikke küsimusi, mille läbiviimine huvitab nii muinasteadust kui ka vastava eriala inimesi, kellel see töö tuleks läbi viia, aga kuna üks või kaks inimest ei suuda seda läbi töötada ja ka ühel asutisel selle organiseerimine käib üle jõu, siis jäävad nii ühe kui teise ja ka kolmanda teaduseharu küsimused ühe taha peatuma ning pole lootustki sellele lähemale pääseda. Sääraselt ei jõua meie oma teadustega kuhugi välja. Siin on vaja leida väljapääsutee ükskõik missuguse hinna eest. On tarvis viia teaduslikud seltsid ühte, luua neist liit ja selle juurde moodustada eriteadlaste kaader. Säärane teaduslikkude seltside liit organiseeriks päevakorras olevate laiemate ja tähtsamate küsimuste läbiviimist ning varustaks eriteadlasi, kes on tegelikkudeks tööde läbiviijateks ja juhtideks, vastavate abitööjõududega.

Kokku võttes tuleb meil intensiivselt rühkida kava läbiviimise suunas, mille üksikasjad siin täiesti kõrvale jäävad. Tuleb jõuda selleni, et oleks võimalik korraldada kiiret ja täpset inspeksiooni; tuleb läbi viia linnuste ja asulate kaevamised ning püsivalt ära kasutada neid soodsaid leide kui ka leiutingimusi, mis Eestile on antud ja mujal puuduvad; oleme kohustatud levitama oma teadmisi võimalikult rohkem rahva sekka umb. varem kirjeldatud põhimõtete alusel (tuleb tõsta ülikooli nõudeid ajalooõpetajatele muinasteaduse alal), et sellega kasvatada endile abilisi tuleviku jaoks, keda vajab teaduslik töö ikka enam kiiremaks töötamiseks, suureulatuslikumate küsimuste selgitamiseks ja läbiviimiseks,

sest teaduse areng kujuneb samuti kui kõik elu tempolt kiiremaks ning täpsemaks. Tuleb asutada üks suurem Riiklik Keskmuseum, et meie väärtuslikud kogud ei häviks ega jääks täiesti varju oma rahvale kui ka teistele rahvastele ja teadlastele. Viimaks peame kindlustama koostööd ka laiemaulatuslikkude probleemide jaoks.

Etnograafilise uurimistöö praegune seisukord ja tuleviku kavatsused selle arendamiseks.

G. RANK.

Kui rääkida etnograafilisest tegevusest Eestis, siis tuleb selle töö edendajatena küsimusse peamiselt kaks asutist: *Eesti Rahva Muuseumi rahvateaduslik osakond ja Ülikooli etnograafia õppetool*. Eesti Rahva Muuseum oli oma varaaitadesse juba enne meie iseseisvuse sündi kogunud suhteliselt suured etnograafilised kogud, mis vabariigi algaastail intensiivse korjamise tagajärjel veelgi suurenesid. 1920. aastal võis ERM end lugeda 19641-numbrilise kogu omanikuks, mis miljonilise rahva kohta on suhteliselt suur arv. Ka hilisemad aastad on rahvateaduslikke kogusid nii korjanduste, üksikostude ja deposiitide näol tugevasti suurendanud, nii et 1936. a. lõpuks numbrite arv kogus on tõusnud üle 36 000.

Kui me aega enne iseseisvust võime iseloomustada just agara ainelise vanavara korjamise ajastuna, siis vabariigi algaastail seltsib sellele tegevusele juba ka uurimistegevus olemasolevate kogude põhjal. Viimaks märgitud tegevusele annab aga algtõuke uude Eesti ülikooli asutatud etnograafia õppetool, õppejõu dr. Ilmari Mannineni juhtimisel. See õppetool viidi tihedasse kontakti Eesti Rahva Muuseumiga sel teel, et õppetooli täitja oli samal ajal ka Muuseumi juhatajaks. Kahtlemata olid Muuseumi suured ainelised vanavara kogud selleks mõjuteguriks, mis ülikooli asutajaid viis etnograafia õppetooli asutamise mõttele: need kogud ootasid nii etnograafilise koolitusega korraldajaid kui ka uurijaid. Kohe peale teadusliku juhataja ametisse kutsumist algaski muuseumis suur tehniline korraldamistöö, mis oli suunatud kogude süstematiseerimisele ja vaatekogude avamisele uutes ruumides — Raadil. Alles peale süstemaatilise ülevaate saamist võidi asuda tulevaste uurimistöö sihtide rajamisele, mis olid suunatud eeskätt ainelise vanavara *tüpoloogilisele uurimisele, tüüpide geograafilisele levingle ja kultuurpiirkondade määramisele*. Need ülesseatud sihid on siis õieti metoodilised piirjooned, mille kaudu suundutakse Eesti rahvakultuuri kui terviku uurimisele. Selle uurimistöö aluseks olid aga tol ajal, kui neid suunitlusi seati, peaaegu ainult ainelise vanavara kogud. Nende kogude tüpoloogilisele uurimisele asuti otsekohe värskete etnograafia üliõpilaste abil, ja tulemuseks oli hulk tüüpide levikukaarte, millest suur osa on ilmunud koos vastavate kirjutistega trükiskäsi (peamiselt 1925. a. asutatud ERM-i Aastaraamatus ja hiljem I. M a n n i n e n i teose „*Die Sachkultur Estlands*“ I ja II osas).

Aja jooksul on aga puhttüpoloogilise uurimismeetodi juures tulnud teha korrekture, olgu siis et muuseumisse kogutud esemtüübid ei pakunud küllaldast materjali täieliku tüüpide levikupildi saamiseks, või olgu siis, et tüpoloogiline vaatlusviis pole ise enam rahuldanud uurijat.

Mõlemal juhul tuli uurijal pöörduda maale — elava rahvakultuuri juurde, olgu isiklikult või ankeetküsimuste kaudu.

Sellega olemegi jõudnud hoopis uue tegevusväljani — *etnograafilise traditsiooni* korjamiseni, mis ennesesivsusaegsele muuseumitegevusele on võõras sel kujul, nagu seda praegu arendatakse. Etnograafilise traditsiooni kogumine vastavalt koolitatud kirjeldajate või terve kirjavahe-tajate võrgu näol on niisiis uus tööviis, kuid see on ka *paratamatu töö, mille peame läbi viima, kui üldse tahame teada saada oma tõelikk*u rahvakultuuri ajalugu ja kui me tahame lõplikult kindlaks määrata tema osatähtsust põhjapoolse Ida-Euroopa rahvaste kultuuri arenguloos. Ehk teiste sõnadega: kui tahame täita ausalt seda programmi, mis ERM-i uuesti organiseerimisel, vabariigi algaastail, üles seati.

Moodsa etnograafia areng näitab ikka selgemalt ja selgemalt, et ainult surnud esemete najal ei jõuta kaugemale tüpoloogilistest skeemi-dest — mis muidugi on metoodiliseks abiks uurimistöö edasiviimisel — vaid asjadega koos tuleb jälgida ka eseme terminoloogiat, tarvitamisviise ja -kombeid. Ühe sõnaga, me teeksime tervikliku kultuuripildi loomisel suure vea, kui me liiga ripume puht-, ainelise“ küljes ja jätame välja-pole oma vaatepiiri selle psüühilise kiti, mis ühe kultuuripiirkonna lii-dab elavaks tervikuks.

Mis puutub eriti Eesti Rahva Muuseumisse, siis peab ütleva, et temalgi ainelise vanavara kogumine senises mõõtkavas on möödunud; järelkorjamine kestavad, kuid üksikute tüüpiliste rühmade täiendamiseks, mitte kogude huupi suurendamiseks. Seda intensiivsemalt on püü-tud aga suunata tähelepanu etnograafilise traditsiooni kogumisele kirjel-duste näol. Samal hoobil tulevad pildistamisele ja joonistamisele niisu-gused ainelise kultuuri nähted, mida pole saadud ega saagi paigutada muuseumisse (ehitised, osa tarbvara jne.). Seda tööd on senini tehtud: 1) Muuseumi ametnikkude, 2) muuseumi poolt väljasaadetud stipendiaa-tide ja 3) korrespondentide võrgu kaudu, kes töötavad muuseumi poolt antud küsimuskavade najal. Kuna peaväärtuse ja kulukama osa sellest tööst moodustavad stipendiaatide kirjeldused, siis olgu võetud alljärg-nevas lähemale vaatlusele ainult see osa tööviltjast.

1. Ülevaade senitehtud tööst.

Teataval määral ja viisil on ju rahvateaduslikku traditsiooni kogu-tud juba enne iseseisvuse aega ja vabariigi algaastail, nimelt ainelise vanavara korjajate poolt, kuid need materjalid on kirja pandud ikkagi enam või vähem juhuslike märgetena ilma ühtlase plaanita. Tähendatud märkmed hoitakse alal eri koguna muuseumi Rahvateaduslikus osakon-nas, kus need moodustavad nn. *Topograafilise Arhiivi* (aines kihelkon-dade kaupa), kuid aastast 1920—1922 terviklikumad kirjeldused ka *Etnograafilises Arhiivis*. 1922. aastal, millal muuseum sai oma esimese eriharidusega juhataja dr. Ilmari Mannineni näol, on muu korraldamis-töö kõrval kohe hakatud mõtlema ka süstemaatilisele kirjeldustööle, sest juba järgmisel aastal ilmub korraga 5 küsimuskava, neist käsikirjas paljundatult 4: 1) Naiste käsitööd, 2) Meeste kodune tööstus, 3) Rahva söögid-joogid ja 4) Põllundus-karjandus, ning trükitult üks (rahva-riided). Viimane kannab järjenumbrit I ja see saabki aluseks järgnevail aastail ilmunud trükitud küsimuskavade numeratsioonile. Kohe järg-misel aastal (1924) ilmus küsimuskava taluehitiste kohta ja 1925. a.

III kava mõnede etnograafiliste nähtuste maateadusliku leviku jälgimiseks; samuti üldisi küsimusi esitati ka kavades IV (1928) ja V (1931), kuid 1933. a. annab jälle kolm erialalist küsimuskava: VI Mesindus, VII Kalastus ja VIII Veri söögimajanduses. Neist ilmus mesindus hiljem veel II trükis. Viimane küsimuskava (IX), jällegi sarja üldiste küsimustega, ilmus 1934. aastal.

Küsimuskavade kõrval on ilmunud kitsamaulatuslike eriküsimuste selgitamiseks senini 17 küsimuslehte, mis kannavad oma järjenumbrit. Nagu kavad, nii on ka esimesed küsimuslehed paljundatud ja laiali saadetud käsikirjas (1) Nootkondade korrastuse kohta, 2) Veohärgade ja 3) Tarupidaja üle). Trükitud küsimuslehtedest ilmus 1933. aastal nr. 4 (Lokulaud), 1934. a. nrid 5—9 (Mahl, Rahvatantsud, Külviabinõudest ja külvisammust, Ader ja Kaevutarkadest), 1935 nrid 10—12 (Südamekujulised sõled, Ummispuust vened ja Taluehitised) ning 1936 nrid 13—17 (Koduloomade kohitsemisest, Rõivaist ja nende valmistamisest, järelepärimine vanade taluehitiste kohta, Rüidest, Kupuliuast). Peale mõne erandi on kõik küsimuskavad ja lehed koostatud Rahvateadusliku osakonna ametnike poolt, nii nagu need on koostanud ka igaks suveks sarja eriküsimusi teatavate lokaalsete või muidu haruldaste nähtuste kohta, stipendiaatidele kaasa andmiseks. Loetletud küsimuskavade järgi on stipendiaadid teinud suveti oma kirjeldamistööd ja neid on muuseum laiali saatnud vastamiseks koolidele ning hiljem oma korrespondentide võrgule. Kuigi juba aastail 1910 ja 1922 on muuseumi poolt kirjeldamise otstarbel üksikuid stipendiaate välja saadetud, ei ole see veel süstemaatiline kirjeldustöö eelmärgitud kavade kohaselt. Süstemaatiline kirjeldamine võis alata 1923. a. peale vastavate küsitluskavade valmimist. Maale saadetavate stipendiaatide arvgi näitab 1923. a. otsekohe tõusu: kui 1920. a. oli väljas ainult üks kirjeldaja, 1921. a. — 2 ja 1922. a. — 3, siis 1923 see arv tõusis juba 14-le ja 1924. a. 16-le, misugune arv jääbki senises muuseumi ajaloos rekordseks.

Suur töölerakendatud stipendiaatide arv 1923. ja järgnevail aastail peegeldab ühelt poolt kahtlemata uut suunda, mis uue juhatajaga muuseumi tegevusele oli antud, kuid osutab samal ajal ka lahenevatele ainealistele võimalustele riigitoetuste näol, mis aga kriisiaastail jälle tugevasti kokku tõmbuvad. Kui me 1931/32. a. jälle näeme väikest stipendiaatide arvu tõusu, siis ei tähenda see veel otsest uurimistööde taaselustumist, vaid muuseum on püüdnud kirjeldamistööd jätkata teiste ülesannete (peamiselt ainelise vanavara korjamise) arvel. Alles 1935./36. ja 1936./37. a. on Kultuurkapalist saadud jälle üle hulga aja toetust uurimise otstarbeks, ja seda on maksimaalselt ka kasutatud.

Üksikuilt ainealadelt on möödunud 16 aasta jooksul tehtud kirjeldusi järgmisel määral: *jahinduse* alal 7 kihelkonnas, *kalastuse* alal 24 khk., *hülgepüügi* alal 6 khk., *mesinduse* alal 31 khk., *põllutöö* ja *karjanduse* alal 30 khk., *söögimajanduse* alal 36 khk., *töö-, tarbe- ja majatalituse riistade ning meeste käsitööde* alal 14 khk., *naiste käsitööde* alal 23 khk., *rahvarõivaste* alal 27 khk. ja *taluehitiste* alal 46 khk.

Nagu sellest kokkuvõttest selgub, pole ERM-i Etnograafilises Arhiivis ühtki aineala, mis oleks uuritud vähemalt poolestki eesti kihelkondade arvust. Sellejuures tuleb silmas pidada, et kirjeldatud kihelkondade hulgas on ka neid, mida muuseum oma ametnike kaudu (nii siis mitte otseselt kultuurkapitali summade abil) või teiste asutiste toetusel on uurinud. Nii on Akadeemiline Põllumajanduslik Selts 1925.—28. a. oma

kulul välja saanud kokku 6 stipendiaati, kes on kogunud põllunduslikku traditsiooni 6 kihelkonna piirides. 1924. aastal töötasid tasuta 6 kihelkonnas Pärnumaa üliõpilaskogu liikmed, samuti on tasuta tööna läbi uuritud kihelkondade arvu tõsta aidanud mõned ERM-i korrespondendid. Kui kõike eeltoodut arvesse võtta — rõhutades eriti läbiuuritud kihelkondade väikest arvu ja tööjõu juhuslikkust, siis näib senine töö nagu rohkem esialgse katsetamisena kui süstemaatilise läbitöötamisena. Kogutud ainetega aga lähemalt tutvudes nähtub siiski, et niisugune hinnang maksab ainult üksikute ainealade kohta, kuna teised, vaatamata kirjeldatud kohtade hõredusele, siiski on juba varsti valmis. Osalt on need alad saanud kas põhjalikuma kirjelduse osaliseks või jätkub nende kirjeldamisel teatavaist tüüpilisist keskustist. Niisugusteks ainealadeks on *jahindus, kalastus, hülgepüük ja mesindus*.

Stipendiaatide ja ERM-i ametnike poolt kogutud kirjeldused koondatakse muuseumi Etnograafilisesse Arhiivi (= EA), ja kohtadel tehtud joonised Etnograafilisesse Joonistekogusse (= EJ). Terve iseseisvuse aja töötulemusena võis ERM 31. III 36. oma EA lehekülgi arvestada 17 542 ja EJ lehti 1230.

2. Lähemal aastail uurimisele tulevad alad.

Laialdasemat kirjeldamist nõuavad veel *põllundus, karjandus* (ühes piimamajandusega) ja *söögimajandus; meeste ja naiste käsitööd ja tahuehitised*.

Jahinduse alal on senini kirjeldusi tehtud 7 kihelkonna piirides (P.-Jaagupi, Vändra, V.-Jaagupi, Simuna, Iisaku, Rõuge ja Hargla), ja vaevalt edasised kirjeldused sellelt alalt palju uut enam päevavalgele tooksid. Suurte jahitagamaade puudusel on see elatusala meil juba kaua olnud võrdlemisi iseloomutu, pakkudes seega vaevalt midagi erinevalt omapärast muu Põhja- ja Ida-Euroopaga võrreldes. Küll tuleb aga lähemal aastail välja töötada küsimuskava, mille kaudu saaks senistele kirjeldustele üle maa täiendavat ainet korrespondentide vastuste näol.

Kalastuse alal on süstemaatiliselt läbi uuritud Peipsi ja Pihkva järve läänerannik ning Võrtsjärve ümbrus. Peale selle on kirjeldusi Hiiumaalt, Kihnust, Ruhnust, Läänemaa rannikult (Pärnu lahest Matsalu laheni), Põltsamaalt, Rõuge ja Hargla kihelkonnast. Kuna sel alal on välja saadetud ka korrespondentidele üksikasjaline küsimuskava, siis on siingi suur töö juba tehtud. Küll vajavad aga üksikasjalist kirjeldamist veel: 1) *Saaremaa lääneranniku* kalastuskohad (Mustjala, Kihelkonna, Sõrve), 2) *Muhu* ühes *Kessulaiuga*, 3) *Vormsi* ja *Noarootsi*, 4) *Osmussaar, Pakri* ja *Prangli*, 5) *Tartu-* ja *Võrumaa sisejärved*, kus kalastust harrastatakse. Esmajoones tuleks käsile võtta nimetatud ranna rootsi alad, kuna merikalastuses uued püügiviisid suhteliselt kiiremini kodunevad. Ühes kalastusega tulevad kirjeldamisele ka *veesõidukid* ja muu *püügivarustus*, ning seal, kus kalastuse alad ühte langevad *hülgepüügi* aladega, ka viimane. Stipendiaate selle ülesande täitmiseks tuleb lähemal aastail välja saata aastas vähemalt üks.

Põllunduse ja *karjanduse* alal on senini kirjeldusi tehtud 30 kihelkonnas, sporaadiliselt üle maa, kusjuures suuremaks läbiuurimata alaks on läänepoolse Eesti mandri keskosa ühes saartega (välja arvatud Hiiumaa ja Põide Saaremaalt). Ei oleks otstarbekohane siingi kogu maad kihelkonniti läbi uurida, vaid täiendavalt tuleb kirjeldamisele võtta tea-

tavad iseloomulikud keskused ja ülemineku alad. Nii tulevad lähemal aastail kirjeldamisele järgmised alad: 1) Saaremaa läänerrannik (Kihelkonna, Sõrve), Püha ja Valjala, kus leidub veel osalt lapipõldusid ja kahevälja süsteemi, 3) Muhu ja Keinaste, 4) Vormsi ja Noarootsi, 5) Pakri ja Harju-Madise, 6) Risti, 7) Kullamaa, 8) Martna, 9) Märjamaa, 10) Vigala, 11) Pärnu-Jaagupi, 12) Juuru, 13) Haljala, 14) Vainavara, 15) Eesti-Ingveri, 16) Narvatagused vene vallad, 17) Rääpiina, 18) Vastseliina, 19) Urvaste, 20) Setumaa, 21) Tarvastu, 22) K.-Jaani, 23) Halliste, 24) Häädemeeste ja 25) Kihnu.

Rööbiti puhtpõllundusega tuleb samadele stipendiaatidele ülesandeks teha heinatöö, karjanduse (eriti piimamajanduse) ja söögimajanduse jälgimine. Samuti on võimalik selle ainealaga liita küsimusi mesinduse alalt seal, kus see osutub tarvilikuks.

Üks senini kaunis lünklikult uuritud aineala on talupoja tehnika — nii meeste kui ka naiste käsitöö alal. Selle ala teeb aga eriti aktuaalseks veel see asjaolu, et meil lähemal aastail tuleb koostamisele teos (saksa-keelse „Die Sachkultur Estlands III köide), mille sisuks on just küsimused rahvapärase tehnika alalt.

Senini on üksikuid küsimusi meeste käsitöö alalt kogutud 14 kihelkonnast, kuid kogu Eesti kohta on seda vähe. Seejuures on üksikud eriküsimused — nagu tõrva-, söe- ja lubjapõletamine, sepatöö, puunõude valmistus, veo- ja liiklusabinõud — koguni juhuslikult ja pinnaliselt kirjeldatud. Uurimisaladena tulevad siin küsimusse kõigepealt teatavad rahvapärase käsitöö keskused (nagu Saaremaa lubja-, söe- ja tõrvapõletamisalad, Läänemaa puutöökunsti keskused, Avinurme puunõude tööstuse ala). Minimaalkavaks tuleb aga seada seni kirjeldatud kihelkondadele lisaks veel igast maakonnast kaks kihelkonda — nii siis ümmarguselt 20 kihelkonda.

Kuigi naiste käsitöö alal seni on kirjeldatud enam kihelkondi (23 khk.) kui meeste alal, tuleb siingi edaspidi kirjeldamisele võtta mitte vähem kohti. Tuleb nimelt arvestada seda, et meie naiste käsitöö ala kirjeldajaile langeb paratamatult ka rahvariiete uurimise ülesanne ja töömaterjali (lina ning villa) muretsemise ning ümbertöötamise küsimus. Loetlemata üksikuid uurimisalasid mandril olgu märgitud, et viimane aeg on tekstiiltehnika alal tööle asuda rannarootslaste ja venelaste asualadel. Meie maa-ala on etnograafilise uurimise seisukohast kaunis kitsas ja võrdlusainet naaberrahvaste kohta on meie väikeste ainelistel võimalustel juures raske saada. Oma lääne ja ida vähemusrahvaste kultuuri aga lähemalt tundes avardame oma pilku ka nende rahvaste emamaa kultuurivaradele. Kui vähemalt rootslased ise on elavalt huvitatud olnud rannarootslaste kultuurist, siis kohalikud venelased on ja jäävad eestlaste uurida.

Kuigi taluehitiste uurimise küsimus käesolevas kavas on jäetud viimaseks, on see oma tähtsusest siiski üks esimesi ja kõige lähemal ajal lahendust nõudev ülesanne. Tõsi, kui võrrelda ehitiste uurimise otstarbel läbi käidud kihelkondade arvu (46) teiste alade omaga, siis näib siin esialgu olevat suur töö juba sooritatud. Olemasolevate materjalidega aga lähemalt tutvudes leidub seni tehtud tööski paiguti suuri tühikuid. Nii on märgitud 46 khk. hulgas 4 niisugust, kust on olemas ainult ühe talu-

maja (või kõrvalehitise) põhiplaani; 8 kihelkonnast on neid ainult 2, ja 5 kihelkonnast kolm. Nii langevad uuritud kihelkondadest välja terveni $\frac{1}{2}$, mis on esindatud senini vastuvaidlematult nõrgalt; täiesti uurimata on aga 60 kihelkonda. Üksikasjalisemalt uuritud on seni ainult Saaremaa ja Setumaa ehitisi. Uurimisobjektina on aga ehitised sedalaadi materjal, millest tuleb kahtlemata üle terve maa kihelkonniti luua pidev tüpoloogiline ülevaade, eriti elamu põhiplaane silmas pidades. Aastakümneid, sageli sadasid paigalpäisivate kultuurinähtetena on neil kultuur-geograafilise uurimise seisukohast suurem tähtsus kui ühelgi teisel rahvakultuuri nähtel. Ehitiste ja õueplaanide kogud on väärtused, mis pole hinnatavad mitte üksnes kitsalt etnograafia seisukohalt, vaid mille vastu kahtlemata huvi tunnevad ka asustusajaloolased ja antropogeograafid. Et rutem esialgset ülevaadet saada, selleks tuleb kogu maa lähemate aastate jooksul läbi uurida kahe kihelkonna kaupa, niisiis kokku 30 kohas.

Kuna vana ehituskultuur on küladest kiiresti hävinemas, siis tuleb hoolitseda selle eest, et meie juba lähemal aastail saame iga uurimata kihelkonna ehitisist esialgse ülevaate. Hiljem võib tarviduse järgi käsile võtta veel neid kihelkondi, mis senini on nõrgalt uuritud.

Arvestades meie rahvapärase kultuuri kiiret hävimiskallakut, tuleb otsekohe asuda ülemalesitatud tühikute täitmisele *kirjeldamise, joonistamise ja pildistamise teel*. Normaaloalukordades oleks kogu esitatud kava läbiviimise maksimaalajaks paras *kolm* aastat, kuid mõningail kaalutlusil tuleb arvestada siiski *viit* aastat. Pikema aja kasuks räägib kõigepealt õpetatud tööjõu puudus. Eesti Rahva Muuseumil pole 1926./27. aastast peale olnud enam mingeid ainelisi tagatise välisuurimistööde jätkamiseks, mille tõttu ta pole saanud endaga pidevalt siduda ka tarvilikku tööjõudu (nagu selle endale on soetanud näit. Akadeemiline Ema-keele Selts). Suure hulga vilumata tööjõudude väljasaatmine juba ühel-ainsal aastal võiks osalt rikkuda — kolme aasta kava juures — $\frac{1}{2}$ kogu tööst. Pikema aja jooksul on Muuseumil kui tööde juhatajal võimalus rõhutada ühel aastal üht ja teisel teist uurimisala, nii nagu see näib kogu kava täitmiseks kasulikum. Üle viie aasta ei tohiks aga selle kava täitmine ka venida, sest kindel on, et mõneski paigas siis enam midagi uurida ei ole.

Esitatud kava täitmiseks 5 aasta jooksul peab Muuseum igal aastal välja saatma 20 stipendiaati, missugune arv peab sisaldama vähemalt 6 vilunud joonistajat ehitiste uurimiseks. Sellele lisaks tuleb Muuseumil sissetulevate materjalide korraldamiseks palgata kaks nooremat tööjõudu, kes suviti oleksid asutisele varuks mitmesuguste eriküsimuste kirjeldamisel, mis asutisel oma kava täitmisel võivad lisaks päevakorrale kerkida. Samuti ei ole loomulik, et E. R. Muuseum juba 1929. aastast peale on pidanud läbi ajama alalise joonistajata. Eriti aktuaalseks muutub aga selle koha täitmine nüüd, kus käsil on laialdane kava taluehitiste uurimiseks. Talvekuudel töötaks aga joonistaja kogudes, milleks hiljuti hoiustatud Tallinna etnograafilised kogud küllalt materjali annavad.

Kokku võttes vajab E. R. Muuseum niisiis järgmisel viiel aastal uurimistööde läbiviimiseks tööjõudu järgmisel määral:

	Uuritavate kohtade arv	Stipendiaat. arv 5 aasta kohta	1 aasta kohta
1) Kalastus, hülgepüük	5	5	1
2) Põllundus, karjandus, ja söögimajandus	25	25	5
3) Meeste käsitööd	20	20	4
4) Naiste käsitööd	20	20	4
5) Taluehitised	30 (á 2 khk.)	30	6
6) Mitmesugust	(Muuseumi ametn. hooleks)		
	Kokku 100	100	20

Tähendatud töäjõu palkamiseks vajab Muuseum igal aastal lisa-toetust järgmisel määral:

1) 14 stipendiaadi (kirjeldaja) töötasu kirjeldamise hooajal, á Kr. 100.—	Kr. 1.400.—
2) 6 joonistaja tasu joonistamise hooaja eest á Kr. 150.— „	900.—
3) Kahe alalise lisatöäjõu palgaks á Kr. 75.— kuupalgaga „	1.800.—
4) Ühe alalise joonistaja palgaks Kr. 80.— kuus	960.—
5) Joonistusmaterjal, kirjutusmaterjal, foto- ja filmikulud, sõidurahad komandeeritavale ametnikule jne.	500.—
	Kokku Kr. 5.560.—

Stipendiumide hulka on arvatud ka stipendiaatide elatus- ja sõidurahad, sest nende arvestamine igäühe kohta eraldi võiks tuua eelarves soovimata kõikumisi.

*

Nagu eeltoodud märkmeist selgub, on Muuseumi välisuurimistöö 1928. aastast alates kannatanud tugevasti ainelise jõu puuduse all. Veel enam on aga end tunda annud toetussummade juhuslikkus ja kõikumus aastast aastasse. Just see kõikumus on loonud aastate jooksul asutise töös ebakindla pinna, millele süstemaatiline edasiehitamine on otse võimatu. Kuna ERM on senini oma toetused välisuurimisteks saanud *Kultuurkapitalilt*, siis on igaaastane töökava pidanud kujunema selle järgi, kuipalju ühelgi aastal toetust on määratud. Toetuste määramine sünnib aga kevadel, ja selle summa suurus saab teatavaks alles siis, kui Muuseumil suvised töökavad peaksid juba tehtud olema ja ka vastav uurijate personal kindel. Loomulikult peab siis asutis rahulduma nende töäjõududega, keda juhuslikult on saadaval, ja kellel omaks ülesandeks puudub ka vastav ettevalmistus.

Et niisugust ebaratsionaalset töötamist edaspidi vältida, ongi koostatud eelpooltoodud etnograafilise uurimise töökava viieks aastaks, lootes, et see meie kultuurielu juhtivate asutiste poolt toetamist leiab. Kava on koostatud reaalseid võimalusi silmas pidades minimaalne, mille tõttu võib loota, et selle täitmiseks allikaid peaks leitama. Senised kogemused on küll selgesti näidanud, et pooleliolevaid töid juhuslike toetustega rahuldavalt lõpetada ei saa; sellepärast *oleks tarvilik, et laekuvatest toetustest lubataks Muuseumi juurde asutada eriline uurimistööde fond*, mille summased, vastu senist aruandekorda, võiks kanda ka ühest aastast teise, ja mida võiks võimaluse korral suurendada eratoetustega asutistelt ja isikuilt.

Esitatud kava tegelikul rakendamisel oleks veel teine kaugemale ulatuv positiivne ülesanne täita. Selle kaudu saaks nimelt pidevalt etnograafilise uurimistöö juurde tõmmata rea nooremaid tööjõude, kellela eesti etnograafial loomulikult ei saa olla mingit tulevikku. Praegu töötab etnograafilises osakonnas täie tööjõuga ainult kaks etnograafi, kelle hooleks on siis paratamatult kõik osakonna tööd, alates kõige pisemast tehnilisest korraldusest kuni korjamistöö eest hoolitsemiseni ja teadusliku uurimistöö tegemiseni. Nagu juba eelpool näidatud, on E. R. Muuseumi etnograafiline osakond vabariigi algaastaist peale võtnud arengukallaku, mis sihib *etnograafilise uurimisasutise väljaarendamise poole*. Seda kallakut ta peab hoidma ja veelgi suurendama, sest pole ette näha, et mõni uus asutis teda neist ülesandeist vabastaks. Etnograafia õppetool võib anda etnograafiliseks uurimistööks küll teoreetilist ettevalmistust, kuid neid jõude, keda seal on ette valmistatud, saab tegelikule uurimistööle rakendada ikkagi Muuseumi etnograafilise osakonna kaudu. Nii-suguse olukorra juures aga on paratamatult tarvilik, et osakond saaks pidevalt tööle rakendada ka nooremaid tööjõude, kui ta ei taha oma koosseisu poolest vananeda ja lõpuks hoopis känguda. Nooremad tööjõud saaksid vanemaid asendada esialgu tehnilistel korraldamistöödel, nii et juba kogenenud uurijail jääks mahti ka oma otseseks ülesandeks — *teaduslikuks uurimistööks*. Kui olukord ses suhtes tõesti ei parane, siis peame oma etnograafiaga küll jääma endiselt sisse koomilisse olukorda, et naabrid põhjast ja lõunast käivad Muuseumis meie rikkalikku talupojaloomingut imetlema, kuid niipea kui meilt palutakse koostööd mõne ühise aktsiooni läbiviimiseks (viimati veel Põhjamaade etnoloogilise atlase koostamiseks), siis oleme sunnitud häbelikult vaikima, sest meil pole tööjõudu materjalide kõige elementaarsemakski läbitöötamiseks. Terviklik maailm ei salli tühikuid, ka teaduse maailm mitte; kui meie oma etnograafilise tegevusega ei suuda oma kohta ise täita meid ümbritsevate rahvaste peres, siis hakkavad selle vastu huvi tundma teised. Terves Euroopas on etnograafiline uurimistegevus viimase paarikümne aasta jooksul teinud kolossaalseid edusamme ja teeb veelgi; ka meie kultuurpoliitika peaks sellele pöörama senisest suuremat tähelepanu.

Eesti arhiivinduse olevik ja tuleviku ülesanded.

O. LIIV.

1.

Riikliku iseseisvumisega saavutab eesti arhiivindus, mis seni oli peamiselt võõraste hooldada, endale kindla ja avara arenemisaluse.

Asutatakse esmakordselt Baltimail riiklikud arhiivid, selle kõrval jätkavad tegutsemist ka omavalitsuste ja eraasutiste (rüütelkondade, linnade, teaduslike seltside jne.) arhiivid. *Põhjapaneva* tähtsusega oli 1921. a. Riigiarhiivi (RA) ja Riigi Keskarhiivi (ERKA) ning Arhiivinõukogu (AN) asutamine. Järgmisel aastal anti neile põhimäärused tegutsemiseks, mis koos muude normidega kujutasidki Eestis senise arhiiviseadusandlusliku aluse.

1935. a. pandi maksma Riigivanema dekreediga *Arhiiviseadus* (RT 53 — 1935). Ajastut kuni selle seaduse maksmapanekuni võiks nimetada kogemuste omandamise ja aluste rajamise perioodiks Eesti riikliku arhiivinduse loos.

Lisandavalt sellele töötati Riigi Keskarhiivi poolt välja ja pandi 1936. a. lõpul Haridusministri poolt maksma R. Keskarhiivi uus kodukord, mis võimaldab Eesti suuremale arhiivile teaduslikul alal avaramad tegevusvõimalused. Kodukorras lahendatakse arhivaaride teadusliku uurimistöö, publikatsioonide väljaandmise ja muud küsimused.

1935. a. pandi kehtima ERKA poolt väljatöötatud ning AN poolt heakskiidetud *vallaarhiivide* korraldamise normaalkava, millele järgnes vastava normistiku väljatöötamine ERKA poolt *alevite* arhiivide kohta, samuti võeti käsile üle maa asuvate ev.-lut. usu *kirikute* arhiivide korraldamine, Eesti ev.-lut. usu kiriku konsistooriumi lahkkel vastutulekul. Töötati välja ERKA poolt ning 1937. a. algul kiideti heaks AN koosolekul *kohtute* arhiivide korraldamise kava.

Senised tähtsamad töötulemused on kõige lühemas kokkuvõttes järgmised. Päästeti ja talletati arhiividesse palju äärmiselt väärtuslikku arhiivianest meie mineviku kohta (RA, ERKA, viimaseil aastail ka Eesti Kultuurilooline arhiiv (EKLA)). N. Venest toodi AN ja mõlema eelnimetatud riikliku arhiivi eestvõttel ning Välisministeeriumi vahendamisel enamik neid arhiive ja arhiivi osasid tagasi, mis siit Maailmasõja aegu suurel hulgal evakueeriti ning mööda suurt Venemaad laiali paisati. See töö nõudis palju energiat ja osaliselt ootab tänini veel lõpetamist. Meie arhiividesse Vabariigi algaastail kogunesid arhiivid täielises segiolekus, enamasti ilma igasuguste nimestikkudeta, kannatanult niiskuse ja osalise hävinemise all. Tuli asuda intensiivsele *korraldamistööle*, puhastada, parandada, sorteerida, korraldatult riividele asetada, nimestikud valmistada, tarbe korral arhivaalidest andmeid hankida, neid uurijaile kasutada anda. See töö loomulikult jätkub tänapäeval üha täieneval kujul.

Eesti ajaloouurimine on kahel viimasel aastakümnel arenenud ja teinud väga suuri edusamme. Vaatekohad Eesti ajaloole on uurimuste põhjal otse tundmatuse ni muutunud. Selles suures töös on eesti arhiivindus ja arhiivid *määravalt* kaasa aidanud, nendes asuv läbiuurimata aines on võimaldanudki revideerida vanu seisukohti ning jõuda ümberhinnanguile.

Baltimaade ajalugu on tihedas seoses teiste maade ajaloo, muutudes sagedasti tähtsaks mitte ainult Ida-Euroopa, vaid ka läänemaade ajaloo seisukohaalt. Lokaalsed olukorrad on seotud sagedasti suuremate riikidega, Baltimaade asend on tinginud asjaolu, et siin on minevikus aset leidnud sündmused, mis on rahvusvahelise tähtsusega. Seetõttu ka arhiivianestik, mis kajastab parimalt seda minevikku, leiab kasutamist paljude maade ajaloo uurijate poolt. Eesti piire *ületava* tähtsusega aines on koondatud peamiselt ERKA-i ja Tallinna linnaarhiivi (TLA), viimane on tähtis eriti Hansa ajaloo uurijaile. Seepärast töötab peale Eesti ajaloolaste rohkel määral välismaa teadlasi (eriti Rootsist, Soomest, Lätist, Taanist, Norrast, Saksamaalt, Poolast, Tšehhoslovakiast jm.) neis kahes arhiivis, aga mõnevõrra ka Narva ja Tartu linnaarhiivides. *Teaduslikud suhted* välismaa ja Eesti arhiivide vahel on järjest tugevnemas, Eesti ainekiku põhjal on ilmunud rida põhjalikke uurimusi välismaalgi. Et paremini saada ülevaadet, millised arhiivimaterjalid

Eesti ajaloo kohta minevikus on säilinud, milline ülevaade on tähtis eeskätt eesti, aga ka teiste maade uurijaile, on ERKA-i poolt astutud samme. Seni on lähemalt tutvunud eesti uurijad vastava arhiivandmes-tikuga Lätis, Poolas, Austrias, Saksamaal, Tšehhoslovakkias, Taanis, Rootsis ja Soomes, osalt ka Hollandis, Prantsusmaal ja Itaalias. 1935. a. AN esindajatena viibisid samal otstarbel N. Venes prof. J. Uluots ja nende ridade kirjutaja.

Silmas pidades neis asuvaid ajaloolisi väärtusi, on ERKA ja TLA avaldanud rea *publikatsioone*. ERKA on piirdunud seni üldkataloogi ja tegevuse ülevaadete avaldamisega, samuti ilmus Eestimaa rootsiaegse kindralkubernerri arhiivi kataloog koos vastava sissejuhatusega. Valmis-tatakse trükki arhiiviteaduslike kirjutuste kogu (eesti ja inglise keeles) ning väljaannete II seerias eesti rahva õigusliku, majandusliku ja sot-siaalse olundi uurimiseks minevikus esimese köitena 1630.—1610. a. paiku rahva arvu ja koosnevuse kohta allikpublikatsioon. Peale selle on arhiivi kaastöölised avaldanud oma uurimusi mujal. — TLA on peamiselt tegutsenud vanemate arhivaalide avaldamisega, mis sisaldavad tähtsaid andmeid vana Liivimaa ja Tallinna majanduslikule ja poliitilisele aja-loole. Ka mainitud arhiivi nagu teistegi arhiivide kaastöölised on kirju-tanud rea suuremaid uurimusi, mis on ilmunud rohkeis väljaandeis.

Üldiselt näitab arhiivide kasutamine Eestis kogu aeg suurt tõusu. On tulnud suurendada personaali, kuigi mitte veel vajalikkuse piirideni, et üle saada jooksvast tööst ja jätkata arhiivikataloogide koostamist. Kasutamine on kasvanud mõlemas suunas, nii *teadusliku uurimise* kui *tegeliku elu nõuete* rahuldamise alal.

Teaduslikus uurimises osutavad käsitletavad teemad tänapäeva seis-ukohalt vaadates *aktuaalsuse* kasvu, samuti on need teemad enamasti olu-lised ja mitmel puhul suuresti uut valgustust heitvad Eesti ajaloole. Viljelemist leiavad eriti majandus-, söja-, agraar- ja asustus-, rahandus-, kultuur-, õigus-, usu- ja kirjandusajaloolised küsimused. Neilt aladelt on viimaste aastate jooksul ilmunud suur hulk põhjanevaid uurimusi Eesti (prof. H. Kruus, dr. H. Sepp, dr. J. Vasar, dr. O. Liiv, dr. P. Johan-sen, mag. E. Blumfeldt, mag. N. Loone, mag. R. Kenkmaa, prof. O. Sild, mag. A. Soom, mag. H. Speer, prof. St. Karling, prof. G. Suits, mag. P. Ariste, mag. A. Perandi, kirjanik F. Tuglas, mag. L. Rebane, H. Laak-mann jpt.) ja teiste maade teadlastelt. Nagu muudeski maades moodus-tavad *sugukonnauurijad* meie arhiivide kasutajate hulgas suure rühma. Eesti genealoogilise uurimise keskus asub ERKA juures, kus seda tööd korraldab eriline büroo. Saksa genealoogiline uurimine toimub samuti oma keskuste kaudu Tartus ja Tallinnas.

Tegeliku elu nõuete tõttu toimub arhiivide kasutamine suurel määral mitmesuguste tunnistuste ja ära kirjade andmise näol kohtuasutistele või teistele ametiasutistele esitamiseks, advokaatidele, eraisikuile (pensioni saamiseks, teenistus- ja perekonnakirjade korraldamiseks, nimede muut-miseks, aaria päritolu tõendiste väljastamiseks) jne. Õiguslike ja püran-duslike vahetõendade lahendamiseks eraisikute vahel kui ka seletuste ja andmete muretsemiseks administratiivasutistele kuulub Eesti arhiividel rohkesti tööd, nii et nendes säilivate varanduste väärtustamine ei toimu ainult teadusliku uurimise, vaid suurel määral ka tänapäeva tarvete rahuldamise seisukohalt.

Ikka elavamaks kujuneb Eesti arhiivide töös vastuste andmine välismaa teadusasutistelt ja uurijatelt saabuvate kirjalike pärimiste peale. On loodud koguni sellekohaseid vastastikuseid *kokkuleppeid* säärate vastuste kiiremaks lahendamiseks.

ERKA-s olemasolevate materjalide korraldamise kõrval jätkus kogu aeg väärtuslike arhiivikogude juurdemuretsemine. 1935. a. sügisel näiteks osteti riigi poolt erakätest Baltimaade huvitavamaid mõisaarhiive, nn. *Kukruse* kirjakogu, milles materjal algab 14. sajandi esimeselt poolt ja mille kaudu ERKA senine pärgamentürikute kogu kahekordistus. ERKA senised ruumid Tartus on muutunud kitsaks ja võeti lahendamisele uute ruumide muretsemine arhiivile. Uutesse ruumidesse on siirdunud hiljuti RA, TLA, samuti on paremad ruumid saanud Tartu linnaarhiiv.

ERKA kõrval Tartus tegutsevad veel eelmainitud linnaarhiiv ja EKLA (Eesti Rahva Muuseumi juures), viimase tegevus on saanud kindlama teadusliku aluse uue juhataja mag. E. Blumfeldti ametisse astumisega. Tallinnas TLA ja RA kõrval tegutsevad veel Perekonaseisuktide arhiiv (administratiivasutistena) ning eriti elavalt Vabadussõja Ajaloo Komitee Arhiiv, mis uue arhiiviseaduse järgi on väljakujundamisel *Sõjaarhiiviks*. Ka Narva ja Viljandi linnaarhiivid on ümberkorraldamisel.

Seltsidest on väärtuslikumad arhiivikogud õpetatud Eesti Seltsil Tartus (asut. 1838) ja Eestimaa Kirjanduse Seltsil Tallinnas (asut. 1842). Viimasesse koondatakse ka mõisaarhiive. Mainimisväärne arhiivaalide kogu on Tartu Ülikooli Raamatukogul.

Sagedasti on tõusnud arhivaaride peres küsimusi arhiivide väärtuslikkuse *propaganda* teostamise üle. See küsimus on erimaades leidnud erilahendusi. Eestis, eriti ERKA poolt mõne aasta ette loodud tiheda kontakti kõrval, mis valitseb arhiiviasutistel *ajakirjandusega*, on see propaganda toimunud ka *arhiivinäituste* kaudu, kusjuures arhiivipropaganda jääb kõrvaliseks teguriks sihi juures, tutvustada mälestatavat sündmust või ajastut väärikalt. Peale permanentsete vähemaulatuslike arhiivinäituste ERKA-s ja TLA-s on mainitud asutised korraldanud rea iseseisvaid suuremaulatuslikke arhiivinäitusi või abistanud oma materjalidega teiste asutiste poolt korraldatavaid näitusi (Tallinna 700-aastase juubeli puhul, raamatuaasta puhul, Tartu Ülikooli 300-aastase juubeli puhul, genealoogiline näitus, üksikute kirjanike juubelite puhul; ERKA-s 1928 üldine arhiivaalide näitus; 1929. a. Rootsi ajastu näitus; 1930. a. talurahva olukord 18. ja 19. sajandil; 1932. a. rahvusliku ärkamisaja näitus). Lähemal ajal on kavatsusel 1905. a. näitus ja 1938. a. Eesti Vabariigi 20-aastase juubeli puhul iseseisvuse kättevõitmise näitus.

Arhiivilise *kutsehariduse* süvendamiseks on pidanud ERKA direktor korduvalt arhiivinduse alalt loenguid ülikooli juures. On korraldatud registratuurile pidamiseks ja arhiivide korraldamiseks lühiajalisi kursusi ja vallasekretäredele on vastav kursus ette nähtud 1937. a. Teoreetilise hariduse levitamiseks ja juhiste andmiseks Eestis olemasolevate arhiivide üle on ilmunud nende ridade kirjutaja toimetusel ja Akadeemilise Kooperatiivi väljaandel Tartus kahes osas (1933, 1936) vastav „Arhiivinduse Käsiraamat“.

2.

Eelnevas osas on lühidalt esitatud töötulemusi arhiivinduse alal iseseisvusaegses Eestis. Milline tegevusprogramm oleks ettenähtav siin tulevikus?

Kõigepealt tuleb jätkata seni pooleliolevate või püstitatud ülesannete lahendamist. Nii sellele tegevusele kui ka tulevikukavatsustele annab suuna ja raamistik *Arhiiviseadus* (As), mis on ulatuselt väga laialdane ja peale riikliku arhiivinduse hõlmav ka omavalitsuslikku ning eraarhiivindust.

Arhiiviseaduse jõusseastumise kaudu on Eesti ette jõudnud paljudest teistest maadest, nende hulgas ka oma naabritest. Arhiiviseaduse kultuurne ja kultuurpoliitiline tähtsus on märksa suurem, kui see esimesel silmapilgul võib näida. Ta haarab arhiivinduse kõige olulisemaid küsimusi, reguleerib riikliku omavalitsuse ja eraarhiivinduse vahekordi, takistab arhivaalide hävitamist ja nende väljavedu riigi piiridest.

Silmas pidades As-e tähtsust Eesti arhiiviolude korrastamisele ja ajaloouurimisliku töö abistamisele hindas nende ridade kirjutaja uue As-e väljastamisel tema mõju ja temast johtuvaid ülesandeid järgmiselt („Seadus Eesti arhiivinduse kohta“, Ajalooline Ajakiri 1935, lk. 136—137): „Seadus sisaldab aga ka ajaloo-uurimisliku töö suurema soodustamise suhtes rea korraldavaid määrusi... Seadus on koostatud suutelisena kohanduma ka tulevikus tegelikust elust võrsuvalle nõuetele. Uue seadusega on püütud üleriiklikult ühtlustada arhiivide korraldussüsteemi, niipalju kui seda võimaldavad iga arhiivi loomupärased erinevused. Korraldamise aluseks on ettenähtud provenients-printsip. Seadus haarab oma korraldustega ka omavalitsuste ja eraasutuste ning -isikute arhiive, luues kaitse arhivaalide väljaveole, hajutamisele ja hävitamisele...“

Seadus näeb ette praeguse Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiivi kujundamist Sõjaarhiiviks. Samuti on seaduses leidnud lahendamist provintsiaalarhiivide küsimus, mis juba meie riikliku arhiivinduse algusest peale on oodanud otsustamist. Provintsiaalarhiivid vähendavad Riigi Keskarhiivi, millele nad saavad alluma, koormatust ses mõttes, et rohkem kohaliku iseloomuga arhiivianestik koondatakse edaspidi neisse. Provintsiaalarhiivide asukohana võivad arvesse tulla edaspidi kas Narva või Rakvere Ida-Eesti ja Viljandi või Pärnu Lääne-Eesti jaoks, samuti oleks tulevikus nähtavasti tarvilik provintsiaalarhiivide asutamine Tallinna ja Tartu. Nende provintsiaalarhiivide asutamisega elustuks loodetavasti ka ajaloo-uurimine neis kohtades, kus provintsiaalarhiivid paiknema saavad.

Tuntavalt suurendab uus seadus Arhiivinõukogu, Riigiarhiivi ja Riigi Keskarhiivi võimu- ning ülesannetepiire arhiivinduse alal. Seadusega on Riigi Keskarhiiv tehtud keskseks asutuseks meie arhiivinduses. Riigi Keskarhiivi ülesandeks on seaduse järgi peale riigiasutuste ja tarbekorral ka teiste asutuste ja isikute arhiivide säilitada ka *filmi-* ja *fotoarhiive*, neid korraldada ja kättesaadavaks teha ametiasutustele, eranõuetele ja teaduslikule uurimisele; avaldada järgaegseid publikatsioone, juhtida provintsiaalarhiivide tegevust ja teostada ajaloolise väärtusega arhiivide ja arhivaalide üle järelevalvet ja kaitset kogu Vabariigis, hoolitseda võimalust mööda sellekohase arhiivialalise hariduse arendamise eest ja välja anda tõestatud ära kirju ning teatisei...“

Juba sellest selguvad mõned ülesanded, mis tulevikus on täita meie arhiiviasutistel. Kuid veel enam. Uus seadus nõuab omavalitsustelt arhiivide korraldamist ja näeb ette võimalusi luua riigi, omavalitsuse ja eraasutise ülalpidamisel loodavaid sihtasutisi-*ühisarhiive* maakondades, kui selleks vajadus peaks esinema. Ühenduses kehtimapanud valla-

arhiivi korraldamise normaal-kodukorraga on võimalik teostada meie *vallaarhiivide* korrastamist, mis seni olid meie arhiivinduse valulapsi. Teatavasti on asutudki juba mitmel pool maal vallaarhiividele tulekindlate ruumide muretsemisele ja arhiivide endi korraldamisele ning lähemate aastate jooksul viiakse see töö lõpule.

Arhiivimisele on selge, et samuti kui osa produtseeritavat arhiiviainest tuleb tuleviku uurimise kui ka tegeliku elu nõuetel alal hoida, siis osa ei oma alalhoidmise väärtust ja ta tuleb seaduslikul teel hävitada. Ka selleks annab juhtnööre As, kuhu on üle kantud senised kogemused sel alal, ja tulevikus hoitakse alal ainult esmaliigilise tähtsusega aineistik. *Seaduslik hävitamine* annab pidevalt tööd meie arhiiviasutistele tulevikus.

Tähtis on, et As võimaldab senisest palju kindlama kontrolli *eraarhiivide* üle, millega takistatakse kultuuriloolise väärtusega arhivaalide väljavedu riigi piiridest, sunnitakse omanikke korraldama neile kuuluvaid eraarhiive, vastupidisel korral neid üle võttes riigi hoole alla, ning võimaldatakse neis arhiivides asuvat aineistikku teaduse huvides kasutada. Tõepoolest juba senise pooleteiseaastase aja jooksul, milal on kehtimas As, on märgata palju suuremat hoolt eraarhiivide eest, ilma et siin oleks vaja rakendada erilisi sundvahendeid. Seaduse moraalne mõju annab end ilma surveta tunda ja meie eraarhiivid, millest mitmed on erakordse väärtusega, on korrastumas. Arusaadavalt on siin siiski veel rohkesti tööd ees.

Kui püütakse tõmmata eraarhiive teaduse teenistusse, siis on loomulik, et meie teaduslikud arhiivid ise katsuvad oma fonde anda võimalikult avaramalt selleks tarbeks. Arhiivide *suletavus* välismaailmale *väheneb* kõikjal, ja meil on vaba kasutamise piiristaat nihkunud järjest hilisemasse aega. Loomulikult jäävad maksma seal, kus arhivaalide sisu seda nõuab, täies valjus erandid (eriarhiivide suhtes), samuti suureneb hool selle eest, et arhiivimaterjali ei kasutataks heade kommete ja avaliku heakorra vastaselt.

As-ega on lõpuks lahendatud arhivaaride *teenistusse võtmise* ja *kvalifikatsiooni* nõuded, millede järgi oli vajadus juba ammu ja mille järgi tuleb tulevikus käia. Meil „kasvab peale“ noorem põlv mehi ja naisi, kes on saanud vastava põhjalikuma koolituse, mis tagab, et need isikud on suutelised kõigiti täitma tänapäeva ja tuleviku teadusliku arhiiviametniku mitmekülgseid ülesandeid. Meie ei saa arhiivitöös toime arhiivi kui nn. „ablaagrisse“ paigutatud isikutega, kes siin loodavad eest leida rahuliku suikumise ja mittemidagi-tegemise põlve. Need ajad on lõplikult läbi juba aastakümnete eest. Iga ala nõuab eriteadmisi ja vilumust, ja seda täiel määral ka arhiivi-ala.

Eesti arhiivinduse ülesandeks on ta *lähenedmine tegelikule elule*, maa arhiivide muutmine elunõudeid *aktiivselt* abistavaiks asutisteks. Meie suuremad arhiivid on seda juba suurel määral seni olnud, veel tugevamalt peab see külg välja arenema ja laienema ka teistele arhiividele. Arhiivide ülesanne ei pea seisnema siis ainult neis asuvate ainestike korraldamisel ja passiivsel kasutada andmisel, vaid nad peavad võimaluse ja tarviduse määral omalt poolt ise aktiivselt sooritama *teatmeteeningust* ja teaduslikud arhiivid teostama *uurimistööd*. Meie ei või laskuda sellisele luksusolundile, nagu seda soovitakse mõne teaduslikuks tööks mittekohase *arhivaari* poolt, et arhiividel ei tulevatki teaduslikku tööd teha, vaid piirduda ainult materjali korraldamisega.

Inimesed, kes korraldustöö kaudu tunnevad ise kõige paremini oma arhiivis asuvat materjali, kellega ses mõttes ei saa kõrvutada ühtki uuri-
jat väljaspool arhiivi, on kohustatud, kui nad on vastava hariduse saanud
ja evivad võimeid teaduslikuks tööks, seda ka tegema. Selleks on vaja
teaduslike arhiiviametnike ja praktikantide reservi suurema kaadri loo-
mine, neile aga ka *tööle vastavama tasu* maksmine. Viimane seni on
olnud õiglusetult väike ja sõltub nähtavasti osa üldsuse hinnangust
arhiivitöö vastu, mis meil ala uudsuse tõttu pole veel küllalt populaarne.
Praegu ülikooli lõpetanud ajaloolased ja õigusteadlased, kes asuvad täie
innuga tööle arhiivides, saavad sama palju tasu, kui mõne asutise ukse-
hoidjad, jah, isegi vähem. Neil on vaja edasiõppimis- ja arendamis-
võimalusi omal alal, kirjandust erialalistesse küsimustesse süvenemiseks,
võimalusi teaduse alal edasitöötamiseks, kuid see osutub suurel osal või-
matuks ainelistel raskuste tõttu.

Meie praegused arhiiviasutised, samuti suuremad riigi-, omavalitsuse-
ja eraasutised, kellel on suuremad arhiivikogud, vajavad kaht liiki arhi-
vaare, *teaduslikke ametnikke ja registraatori iseloomuga* lihtametnikke.
Esimeste arv tõuseb praegu Eestis umbes kolmekümnele, neid läheks aga
vaja lähemas tulevikus veel õige mitmeid, lisaks reserv praegu arhiivi-
teenistuses olevate ja sealt ühel või teisel põhjusel lahkuvate isikute
asemele. Registratuuri pidajaid arhiiviametnikke on Eestis praegu
umbes 200 (ministeeriumides, linna- ja maavalitsustes, kohapealsetes
riigiasutistes, eraasutistes, kohtutes jm.), ja siingi on vajalik luua reserv.
Teaduslikke arhiiviametnikke meil valmistab ette ERKA koos Tartu
Ülikooliga, registratuur-ametnike jaoks on kavatsus lähemal ajal korral-
dada erikursused.

Ühenduses sellega tuleb aja jooksul süvendada kutsealalist organi-
seerumist nii majanduslike kui kutsehariduslike küsimuste lahendamiseks.
Arhivaaride-päeva kokkukutsumine lähemas tulevikus, mis võiks aluseks
saada arhivaaride üleriikliku ühingu loomisele, näib siin ühe võimalusena.
Seni on sellealalisi organisatsioone Eestis ainult üks, ühendades ERKA
ametnikke ja teenijaid.

Kuid As näeb ette peale arhiivide palgalises teenistuses viibivate
isikute veel *arhiivi-usaldusmehi*, kes ERKA juhtnõoride järgi teostavad
kohtadel järelevalvet, informeerivad ERKA-i kohalikest arhiivinduslikest
küsimustest ja püüavad äratada huvi arhiivinduse ja ajaloo vastu. Nende
amet on auamet ja tasuta. Usaldusmeesteks nimetatakse arhiivindusest
elavalt huvitatud usaldusväärseid isikuid. Usaldusmeeste-võrgu loomine
toimub pikkamööda vajaduse järele, usaldusmeeste senise tegevuse tule-
mused on kohati väga head. Siiski ei tuleks panna rõhku usaldusmeeste
võimalikult suuremale arvule, vaid olemasoleva ja loomulikult areneva
võrgu töövõimsale toimumisele.

3.

Meile nähtub eelolevast, et As üksi juba annab väga palju jätkuvat
tööd ja uusi ülesandeid Eesti arhiivindusele tulevikus, haarates õieti
kõiki tähtsamaid küsimusi. Aga lahendamist ootab veel terve rida mitte
vähese ulatusega muid ülesandeid. Majanduslikud võimalused meie
arhiiviasutistel pole kunagi olnud suured, tööd on tehtud sagedasti vägagi
piiratud oludes. Vajalikud oleksid aga eeskätt võimalused *reisudeks*
välismaa arhiividesse, kus asub Eesti aineistik, et sellega lähemalt tutvuda.
ERKA on seadnud endale ülesandeks aja jooksul koguda nimestikke ja

lähemaid andmeid teistest arhiividest, et oleks võimalik alati juhtida uurijaid neid huvitavate ainestike juurde nii kodu- kui välismaal. See andmestik oleks võrreldav siis raamatukogunduse alal nagu mõne kesk-kataloogiga. Peale uurimisreiside võimaldamise materjalide hankimiseks tuleks kasutada ka välismaa arhiivides asuvast ainekust tähtsamate arhivaalide *reprodutseerimist* või kopeerimist. Võimalik oleks see *koopiate vahetamise* teel kahe eri maa arhiivi vahel, kohapeal tellimise teel valmistamise või ajutiseks kasutamiseks arhivaali Eestisse laenutamise ja tema kopeerimise teel näiteks ERKA-s asuva fotostaadi abil. Säärast tööd ongi juba Eestis alustatud, kuid ta nõuab senisest suuremaid rahalisi toetusi.

Tihe teatmeteenus vastastikuse teaduslike *küsimuste kirjaliku lahendamise* teel kodu- ja välismaa arhiivide vahel toimub praegugi intensiivselt ja jätkub kahtlemata tulevikuski. Jätkuvalt tuleb arendada ka arhiivimaterjalide *ajutist vastastikust laenutamist* eri maade vahel, mis aitab suurel määral kergendada uurijate tööd.

Arhiivide *väljaannete* suhtes tuleb tulevikus esitada suuremaid nõudeid kavakindlamaks tähtsama ja aktuaalsema arhiiviainese publitseerimiseks, et vältida juhuslikkust ja ebaolulisust. Publitseerimistööd on arhiivide üheks avaldusvormiks, ühtlasi on nad meie ajaloo teadust edasi viivaks ja seda välismaalgi kõigiti soliidisel kujul propageerivaks vahendiks.

Arhiivid, suunates oma tegevust igapäevavajaduste rahuldamisele, peaksid seisma suuremal määral ka hariduse levitamise, *kooli teenistuses*. Ajalooõpetajate kongressidel on arhivaaride algatusel esitatud vastavad põhimõtted, kuidas arhiivid saaksid ajaloo õpetamisel kasulikud olla. Siia lisaneksid veel arhiivide endi poolt korraldatavad *kooli-näitused*. Arhiivinäitused üldse võiksid olla tihedamini korraldatavad, et paremini jäädvustada või meelde tuletada meie ajaloo tähtpäevi (sündmuste kui ka ajalooliste isikute tähtpäevade puhul). Ka *ajakirjandusega* peaksid arhiivid rohkem kontakti pidama ja esilekerkivaid küsimusi, mida mõnikord ekslikult tõlgendatakse, selgitama. Konkreetne näide olgu Valuoja mahalaskmiste puhul 1906. a. algul Viljandis, mis puhul ajakirjanduses tekki- sid sõnavõttud, kuna see arhiivimaterjali põhjal õige kergesti oleks lahendatav olnud. Kõne all oleval juhul kavatses esineda ERKA selgitusega, kuid sel korral võttis toimetaja A. Süvalep küsimuse enda algatusel valgustada, andeski „Vabas Maas“ sündmuse üle tühjendava ülevaate. Säärasteid juhtumeid tuleb aga võrdlemisi sagedasti ette, kus mõne möödunud aja sündmuse täpne selgitamine vajalikuks osutub, nagu tõendavad seda ERKA ja TLA kogemused, ja siin pole alahinnatav arhiivide abi.

Majanduslike võimalustega seoses on arhiivide *kaitse* korraldamine. Tuleõnnetuste vältimiseks kehtimapanud korraldused (näiteks ERKA-s) ei kindlusta ainuüksi veel materjali säilimist. Terves reas maades on loodud arhiivinduslikud laboratooriumid, kes katsetavad arhiivimaterjali ja pakiste *tulekindlaks* immutamise, kasutades siin mitmesuguseid keemilisi vahendeid. Eestis on sel alal vähenõudlikke katseid teinud ERKA. Jäädavalt alalhoidmisele määratud arhiiviainese paremaks säilitamiseks tehakse katseid paberi erisortidega, tindiga, kopeerpaberiga, masinalintidega. Ka Eestis on võetud päevakorda tähtsama kirjavahetuse ja dokumentaalse ainese jaoks parema liigi paberi, tindi jne. kasutamiselevõtt, samuti on kavatsus standardiseerida kirjavahetuse eriliikide jaoks eri paberiformaate jne.

Lahenduse, vähemalt osaliselt, peaks tooma siia koostamisel olev uus riigiasutiste asjaajamise määrustik, mis peaks korraldama needki küsimused, silmas pidades arhiivinduse seisukohti. Riigiasutiste asjaajamise kord peaks ettenägelik olema ka kirjavahetuse lihtsustamise suhtes, selles juures siiski hoidudes liigvabadustest, mis teevad eriti suuremate asutiste asjaajamise kontrollimise raskepäraseks ning sarnaste asutiste registratuuride ja jooksvate arhiivide kasutamise raskendatuks, võimaldades kohati, kus registraator või registratuuri-ametnik pole alati küllalt hoolikas, kirjavahetuse segipaiskumise. Tuleks kanda suuremat hoolt ametiasutiste registratuuride ja jooksvate arhiivide korrashoiu eest, mis veel mitmel pool jätab palju soovida. See korrashoiu-nõue hiljem osutub teeneks mitte ainult arhiivindusele, vaid ka tegelikule asjaajamisele ja selle lihtsustamisele endale. Omavalitsuste kirjaliku asjaajamise kord tuleks võimalikult ühtlustada riigiasutiste asjaajamiskorraga.

Kuid arhiivikaitse nõuab enamat. Arhiivide ehitamise tehnika täieneb järjekindlalt, kusjuures suurt tähelepanu omistatakse arhiivivarade kaitsele. See suunab arhiiviehitisi viimasel ajal sügavamale maasse. Öhusõja-ohu on siin peateguriks. Asjata pole Saksamaal rakendatud töösse arhiivid, et uurida ka gaasipommide ja gaasiohu kaudu tekkivaid arhivaalide kahjustamisi. Meilgi on hädavajalikud vähemalt mõned täielikult gaasi-, pommi- ja tulekindlad hoidlad kõige tähtsama arhiivainestiku hoidmise jaoks. Tõsi, Rahvasteliidu kaudu on alustatud aktsioon muuseumide, arhiivide, raamatukogude ja teiste tähtsamate kultuurasutiste puutumatus saavutamiseks sõja keerises, aga juhul, kui kunagi peaks puhkema sõda, ei ole palju abi puutumatus deklaratsioonist, kui see kord riikide vahel toimukski.

Arhivaalide kaitse otsese hävinemise eest (kõdunemise, niiskuse, tugevate valgusekiirte, liigkuivuse, paberisöödikute näol) toimub Eestis juba pikemat aega ja uute korralduste alusel peaks see kaitse veelgi kõvenema.

Need on ülesanded, mille ees seisab Eesti arhiivindus juba olevikus, osalt tulevikus.

Võib konstateerida Eesti arhiivinduses elavat tööd arhiivivarade säilitamiseks, korraldamiseks ja uurimisele avamiseks, samuti selle töö süvenemist teadlikumaks ja paremini kasutatavaks. Jälgides välismaal toimuvat sellealalist tööd on eesti arhivaarid omandanud kogemusi nii sealt kui ka iseseisvalt töötades. Niiviisi on arenenud Eesti arhiivindus organisatsiooniliselt oma maa nõuetele kohaseks. Ees ootavad aga, nagu igal teisel alal, veel väga paljud tähtsad ülesanded.

Teaduslikud raamatukogud. FR. PUKSOO.

Kui Eesti iseseisvumine tõi endaga kaasa Eesti rahvaraamatukogunduse alal täieliku pöörde, võimaldades Avalikkude raamatukogude seadusega kindlate korraldamismääruste alusel riigi ning omavalitsuste toetusel raamatukogude võrgu tekkimist, siis ei saa märkimata jätta edusamme ka teaduslike raamatukogude kui ka nendega lähedalt seotud bibliograafia arengu teel. Varemini teotsenud teaduslikud raamatukogud rakendati nüüd eesti rahva ja riigi teenistusse ning olemasolevatele lisaks loodi uusi juurde vajaduse kohaselt.

Tegelikult oli iseseisvuse tuleku ajal ainuke eesti teaduslik raamatukogu *Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu*. Seegi teaduslik kitsamas mõttes — meie *rahvusraamatukoguks*, hankides asutamisest saadik, 1909. aastast peale küll ainult, kuid sellejuures võimalikult täielikult eestikeelset kirjandust ning Eestit käsitlevaid muukeelseid teoseid. Selle aluseks sai Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogu, mis taotles samu sihte. Kuid arhiivraamatukogu oma eesmärkide püüdmisel oli asetatud väga suurte raskuste ette, kuna ta ei olnud veel ametlikult tunnustatud rahvusraamatukoguks nagu teiste maade omad, kes said tasuta igast kohapeal ilmunud teosest valitsusvõimude esindajate kaudu nn. sund- ehk arhiiveksemplare. Seest tol ajal nõuti eestikeelseid trükiseid sundeksemplaridena Vene Valitsuse poolt ainult Helsingi kui ka Vene suuremate raamatukogude jaoks, esmajoones Peterburi avalikule raamatukogule kui vene rahvusraamatukogule. Sellele vaatamata Eesti Rahva Muuseumi tegelaste pingutuste tagajärjel ning üleskutsete peale moodustus siiski siin võrdlemisi täielik Estica kogu, peamiselt annetiste kaasabil kui ka vene raamatukogude dublettidest.

Muude ülesannetega teaduslikke raamatukogusid Vene Valitsuse ajal ei olnud meil kuigi ohtralt. Kõige tähtsam, kõige väärtuslikum ning suurim oma koostise poolest kõigilt teaduse aladelt oli *Tartu Ülikooli* oma, asutatud 1803. a. Siis XIX sajandi keskel Tartus tekkinud õpetatud Eesti Seltsi ning Tallinnas Eestimaa Kirjandusühingu raamatukogu, mis samuti nagu hiljem Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu rõhutasid Eestisse puutuva kirjanduse soetamist. Ning lõppeks Loodusuurijate Seltsi oma Tartu Ülikooli juures. Neist evis eriti õpetatud Eesti Seltsi kogu suurimat tähtsust Eesti kultuuriarengu seisukohalt, kuna juba sajandi 40. aastaist peale ta taotles koguda kõiki eestikeelseid trükiseid, s. o. täita eesti rahvusraamatukogu ülesandeid. Hiljem aga, kui ellu kutsuti Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu, ei seisnud ta enam oma ülesannete kõrgusel. Pole siis ime, kui õpetatud Eesti Seltsi kogu praegugi veel esineb kõige täiuslikumana vanema eesti trükitoodangu hoiukohana, haarates teoseid kuni XIX sajandi 80-date aastateni, mis iseseisvuse ajal deponeeriti Ülikooli Raamatukogusse. Nende kõrval Ülikooli Raamatukogu aga, kuigi oma rikkaliku, süstemaatiliselt valitud koostise poolest oli omandanud kuulsuse isegi välismail, osutus siiski ainult „Jurjevi“ Vene Ülikooli raamatukoguks, kuna kodumaised teadused nii Ülikooli enda õpetegevuses kui ka raamatukogus leiduva kirjanduse alal etendasid minimaalset osa, pealegi puudusid üldse eestikeelsed teosed. Peale pearaamatukogu oli üksikuil Ülikooli asutistel oma pisem või suurem käsiraamatukogu.

Selline olukord valitses publikule kättesaadava teadusliku kirjanduse alal Eesti riiki iseseisvuse saavutamise ajal. Pealegi alul ei saadud isegi Ülikooli raamatukogu varandusi kasutada, mis olid täies koostises Venemaale evakueeritud. Sealt tagasi toodud rahulepingu järele Nõukogude Venega 1920. aastal, kerkivad viimasele *Eesti Ülikoolis* täiesti uued ülesanded seoses kodumaiste õpetoolide ellukutsumisega — koguda täielikult kirjandust neilt aladelt kui ka täiendada õppetööks vajalikku seni üldse puuduvat eestikeelset kirjavara. Selle juures aga ei taotleta rahvusraamatukogu ülesandeid, kuhu oli suunatud juba varemini Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu tegevus, mille koostises 100.000 teost, vaid Ülikooli Raamatukogu püüab hankida olulisemat kirjandust kõigilt teaduse aladelt. Kui täielikum kogu Eestis, sisaldab ta

praegu 650.000 köidet, siinhulgas väitekirju 290.000 ning Estica osakond 35.000 köitega.

Nii on Tartus oma koostise poolest kaks korralikku riiklikku raamatukogu: Ülikooli ning Eesti Rahva Muuseumi oma, kuna viimasesse on koondatud 90% eesti keelele ilmunud kirjandusest. See on ka riiklik sest ajast, kui Eesti Rahva Muuseum muutus sihtasutiseks 1931. aastal. Need raamatukogud on ka avalikud, kuigi mitte rahvaraamatukogude mõttes, kuna nende lugemissaalides on töötamine võimaldatud vabalt igale kodanikule, ehk küll teoste laenutamine koju on seotud määrustes ettenähtud kitsendustega. Raamatute laenutamine isegi väljapoole Tartut teiste Eesti raamatukogude vahetalitusel on laialt praktiseeritav. Kuigi eelarvekorras kirjanduse soetamiseks Ülikooli Raamatukogule määratud summad võrreldes välismaa omadega ei suuda rahuldada kõiki õppetööks vajalikke nõudeid, rikastub see peale selle veel rea publikatsioonide kaudu, saades tasuta vahetusena „Tartu Ülikooli Toimetuste“ vastu kas välismaa ülikoolide ning teaduslike seltside väljaandeid või väitekirju, peale selle aga ka kõiki Eesti alal ilmunud trükiseid trükiseaduse põhjal 1918. aastast peale 1 eksemplar, 1920. aastast peale 2 eksemplari. Kahe sündeksemplariga varustub ka Eesti Rahva Muuseumi Raamatukogu. Nende kõrval on poolavalikud õpetatud Eesti Seltsi 30.000-köiteline ning Loodusuurijate Seltsi 20.000-köiteline raamatukogu, kuhu juurdepääs esmajoonelise seltsi liikmeile, peale selle aga ka kõigile ülikooli õppejõududele. Siinhulgas ka Ülikooli mitmekesiste õppeasutiste, kliinikute, laboratooriumide raamatukogud koostisega üle 200.000 köite, millede kui spetsiaalraamatukogude kasustamine on piiratud vastava instituudi huvidega. Nii siis on Tartus küllaldaselt raamatukogusid.

Tallinnas oli aga olukord palju kriitilisem uurimistöo sooritamisel, sest praegugi suurem Tallinna kogudest Eestimaa Kirjandusühingu oma oli eraseltsi omandusena poolavalikuks ning kasustamiseks ainult liikmeile; pealegi oli siia kogutud peamiselt Eestit ning Baltimaid käsitlev kirjandus, siinhulgas küll väga väärtuslikke käsikirju ning trükiseid. Viimasel ajal pole siiski ühing teinud takistusi ka väljaspool seisvaile isikuile raamatukogu kättesaadavuse mõttes uurimise otstarbel.

Kuna aga Tallinn kui valitsusorganite keskus vajas erilaadset kirjandust, esijoones administratiiv-, õiguse ning majanduslike küsimuste alalt, siis asutati juba iseseisvuse alul siia *Rügiraaamatukogu*, et varustada Vabariigi Valitsust, ministriume ning seadusandlikku kogu vajaliku erialalise kirjandusega, peamiselt ühiskonnateaduste alalt. See on jõudnud nüüd 40.000 köiteni ning on avatud peale riigiasutiste ka riigiametnikele. Lugemislaua kaudu pääsevad aga sellele juurde ka laiemad ringkonnad direktori loal. Peale selle on igal ministriumil oma suurem või väiksem poolavalik raamatukogu, neist kõige suurem *Sõjaminstriumil* 25.000 köitega. Ka ei saa jätta nimetamata mahukat *Sõjavägede ühendatud õppeasutiste raamatukogu* 70.000 köitega ning Riigi Statistika Keskbüroo oma. Kuna neis kõikjal on kitsa erialalise kirjandusega tegemist, siis soodustab mõningal määral uurimistööd ametlikult küll rahvaraamatukogude liiki kuuluv *Tallinna Keskraamatukogu* ja eriti sest saadik, kui siin moodustati omaette Estica osakond, ja kuna pealegi siin on koostatud kõikides Tallinna raamatukogudes leiduvate Eestit käsitlevate teoste keskkataloog.

Üheks teaduslikku tööd soodustavaks vahendiks raamatukogude kõrval on ka *bibliograafiad*. Kuid meetoodiliselt läbitöötatud bibliograafiad,

esijoones aga kõige tähtsama liik neist — rahvusbibliograafiad — saavad meil aluse alles iseseisvuse ajal, sest seni puudusid täpsed ülevaated, palju on eesti keeles ilmunud teoseid ning missugused nende pealkirjad. Laialipillatud ajalehtedes, ajakirjades ning kataloogides andmestik ei rahuldanud selliseid rahvusbibliograafia nõudeid, mille olemasolu iga kultuurrahva tunnuseks. Nüüd kutsuti ellu mitme asutise koostööna sundeksemplaride alusel jooksev bibliograafia, kuna 1924. a. algas ilmumist „Eesti Kirjanduses“ „Eesti raamatute üldnimestik“. See koostatakse Ülikooli Raamatukogus ning avaldatakse kuunimestikkudena, mille põhjal saadakse iseseisev viieaasta nimestik. Eelnevat ajastut haarab hr. R. Antik'u „Eesti raamatute üldnimestik 1918—1923“ ning „Eesti ajakirjandus 1766—1930“. Nõnda teostati meil bibliograafia iseseisvusaegse toodangu kohta, kus loendatakse 17.000 eestikeelse teose pealkirja, ilmunud 1918—1936. a-il. Puudub ikkagi veel eeliseisvusaegsete trükiste nimestik.

1921. a. kutsuti ellu Eesti Rahva Muuseumi juurde Ülikooli ning Eesti Kirjanduse Seltsi toetusel *Eesti Bibliograafia Asutis*, mis praegu töötab sihtasutise Eesti Rahva Muuseum osakonnana. Sellel lasusid ülesanded valmistada sedeleile eesti ajalehtede sisuregistreid Brüsseli küm-nendliigitussüsteemi järgi. Asuti esmajoones vanema 19. sajandi eesti ajakirjanduse registreerimisele, kuna ju too aeg muretseb meile muist allikaist vähem statistilisi andmeid ning teateid. Uuema 20. sajandi ajalehtede artiklite bibliografeerimisel selle rohkuse tõttu ei koormata enam kartoteeki üleliigse ballastiga, vaid piirdatakse juba kindlaks määratud valimikuga artikleist.

Nagu eelpool selgus, on iseseisvuse ajastul raamatukogunduse alal mõndagi sooritatud. Sellele vaatamata on mitmeigi ühissettevõtte kui ka korraldamistöö läbiviimiseks raamatukogunduse kui ka bibliograafia alal olnud takistuseks ainelised kitsikused. Üldise korralduse kõrval on viimane asjaolu pealegi pidurdanud tunduvalt hangitava kirjanduse kasvu, kuna ettenähtud krediidid ei luba seda muretseda sellises ulatuses, nagu seda ehk nõuavad eesti uurimise teadusevallad.

Asudes *tuleviku* kavadele ning peatudes alul bibliograafilistel üritustel, teeb meile suurimat muret täieliku rahvusbibliograafia puudumine, mille on teostanud viimaste aastate jooksul isegi meie naabrid — lätlased ning leedulased. On veel loendamatu metoodiliselt peaaegu pool eestikeelsest trükitoodangust, s.o. 1535.—1917. aastais ilmunud umbkaudu 14.600 pealkirja. Need leidsid tähelepanu küll juba 1832. a. J. Rosenplänteri, 1857. ning 1864. a. M. Jürgensi kui ka õpetatud Eesti Seltsi raamatukogude trükitud kataloogides, hiljem vene „Riigi Teatajas“ (Pravitelstvennoj vestnik) kui ka „Raamatu kroonikas“ (Knižnaja letopis), isegi kirjastajate ärinimestikkudes, kuid need kõik on ebatäielikud, tiitlikirjelt puudulikud, osalt isegi pealkirjadega venekeelses tõlkes.

Kuid rahvusbibliograafia vanem osa on uurijatele veelgi hädavajalikum kui seni ilmunud, sest vanemad trükised on ju iseendast haruldased, pealegi laialipaisatud üksikuisse raamatukogudesse, nii et mõnigi neist puudub täielikult eesti raamatukogudes, leidub ainult kas Helsingi ülikooli või Leningradi avalikus raamatukogus, kuhu saabusid sundeksemplaridena.

Vanimate teoste harulduse tõttu ei saaks plaanitsetavas „*Eesti raamatute üldnimestikus 1535—1917. a.*“ mainimata jätta teose asukohta, nagu selliselt toimitakse tavaliselt bibliograafiais. Selle rahvusbibliograa-

fia puuduva osa teostamine, vaadatuna nimestiku koostamise seisukohalt, ei teeks ka muret, kuna „Eesti raamatute üldnimestiku 1918—1923 a.“ autoril on eeltööd käimas. Olulisemad on aga rahalised ressursid, vajalikud tutvumiseks Helsingi ning Leningradi raamatukogude koostisega nimestiku täiendamise otstarbel kui ka selle trükkimiseks.

Neil kaalutlustel nõuabki Eesti Rahva Muuseum juba 1928/9. eelarveaastal Haridusministeeriumilt toetust nimestiku trükkimiseks vastava kava kohaselt, mida kahjuks aga ei saadud. Hiljem 1935. a. esitas omakorda Raamatuaasta Tartu Komitee üksikasjalise kava kui ka kulude eelarve 8000 krooni suuruses selle väljaandmiseks, kuid Raamatu-Aastaga oli seotud mitmeid teisi hädavajalisi üritusi ning rahvusbibliograafia ilmumine tuli edasi lükata, vastupidi kodumaa kui ka välismaa uurijate, eriti kirjanduslike ringkondade, ootustele. Rohkem viivitada aga ei või! „Eesti raamatute üldnimestik 1535—1917. a.“ ilmuks viie aasta jooksul 5 köites ligi 2000-l leheküljel. Väljaandmisega seotud kulud tasuksid end täielikult, kuid ainult pikema aja jooksul, sest rahvusbibliograafia on alati „värske artikkel“ raamatuturul nii kodu- kui ka välismaa raamatukogudele ning bibliofiilidele.

Üle minnes teaduslike raamatukogude tuleviku vajadustele, huvitavad üldsust kui raamatukogude kasustajat esmajoones täpsed andmed, milliseid uudisteoseid hangitakse välismaa kirjanduse alalt kõikidesse eesti suuremates raamatukogudesse. Eestikeelne saabub neisse niikui nii täielikult sundeksemplaridena. Üksiku raamatukogu koostist pole kohal raske kindlaks määrata selleks ettenähtud kirjutatud sedelkatalogide abil, kuid millised siin puuduvad teosed on aga teistes raamatukogudes ning millistes?

Vähemate kuludega oleks küll teostatav kõigi eesti teaduslike raamatukogude *ühine keskkataloog* kirjutatud sedelitele, kusjuures säilitatakse trükikulud. Kuid siis peaks neid keskkataloogi eksemplare leiduma kas iga üksiku raamatukogu juures või siis vähemalt kahes eksemplaris, üks Tallinnas, teine Tartus. Küsimuse lähemaks selgituseks olgu tähendatud, et kitsamas ulatuses on see juba teostatud ülikooli huvides, kuna Tartu ülikooli pearaamatukogus on kõigi ülikooli instituutide kogudes leiduvate teoste ühine sedelkataloog, mis sisaldab üle 200.000 pealkirja. See on osutanud suuri teeneid nii krediitide kokkuhoiu mõttes kui ka kasustamise seisukohast, kuna selle abil välditakse ühe ja sama teose mitme eksemplari soetamine. Eriti mõõduandev on see olnud kallihinnaliste ajakirjade aastakäikude tellimise seisukohalt, sest leiduvana juba mõnes laboratooriumis ei saa see tulla arvesse enam pearaamatukogus või mõnes kliinikus. Siiski kõige tähtsam siin on, et saab teada, missuguses ülikooli asutiste raamatukogudest hoitakse alles kasustaja poolt otsitavat teost.

Mainitud ühiskataloogi põhimõte tuleks laiendada kõigi eesti teaduslike raamatukogude kohta, ning kuna need asuvad mitmes linnas, Tallinnas ning Tartus, siis mitte sedelkataloogi, vaid kõigile kättesaadaval kujul — trükis avaldatuna. Koostamine toimuks asjatundjaist moodustatud komisjoni juhtimisel kas Tartu ülikooli Raamatukogus, või veelgi parem — Riigiraamatukogus Tallinnas, kuhu läkitatakse materjal sedeleil asjaomaste raamatukogude poolt. Nimestiku iga üksik köide haaraks tervelt ühe aasta jooksul soetatud uudisteosed, neid loetledes ainepärastelt ühes autori tähestikulise registriga lisana. Kahes või rohkemas raamatukogus leiduva teose pealkiri mainitakse ainult ühekord-

selt. Täielikult jääksid nimestikust välja esiteks brošüürid ning sepa-
raadid, mille mahutus alla 32 lehekülje, siis väitekirjad ning eestikeelsed
kui ka Eestis ilmunud raamatud, kuna viimaste loend avaldatakse niikui-
nii „Eesti raamatute üldnimestikus“, pealegi on viimased sundeksempla-
ridena kättesaadavad Ülikooli, Eesti Rahva Muuseumi, Riigi- ning Tal-
linna Keskraamatukogus.

Selliseid nimestikke avaldataksegi Rootsis, Taanis ning Soomes.
Rootsis ilmub 1886. a.-st Stokholmi Kuningliku Raamatukogu toimetusel
„Sveriges Offentliga Bibliotek Accessionskatalog“ umbkaudu 1000-lehe-
küljelises köites (seni ilmunud 50 köidet), kus loetellakse viimasel ajal
tervelt 44 rootsi suurema raamatukogu iga-aastast juurdekasvu. Soome
„Suomen Tieteellisten Kirjastojen Lisäluettelo“ on uuemat päritolu ala-
tes 1929. a. kirjandusega, soetatud 14 soome ainult teaduslikkudesse raa-
matukogudesse. Taanis avaldatakse nimestikke 1901. a. peale. Kuna eesti
raamatukogudesse tellitakse suhteliselt palju vähem välismaist kirjan-
dust, siis haaraks see eesti iga-aastane juurdekasvu nimestik
oma alla 300—400-leheküljelise köite. See oleks vajalikuks käsi-
raamatuks isegi välismaa raamatukogudele, nimelt kui on tegemist
vastastikuste laenuvahetustega. Kuna teadus on internatsionaalne,
siis on teaduslike raamatukogude vahel kujunenud traditsiooniks
laenutada ka välismaa raamatukogudele harilikult üheks kuuks teoseid,
mis seal puuduvad ning esmajoones neid, mille trükk raamatuturul
läbi müüdüd. Neid võimalusi on vägagi ohtralt kasutanud Ülikooli
Raamatukogu, vähemal määral küll teised eesti teaduslikud raamatu-
kogud. Kuna aga siin tuleb esmajoones arvestada rootsi ning soome
kogusid, siis on väga tähtsaks vahendiks välismaalt tellitava teose asu-
koha kindlaks määramisel rootsi ning soome juurdekasvu-kataloogid.

Meie raamatukogude ühiskataloog on seda kergemini teostatav, et
seni niikuiinii ilmusid Riigiraamatukogusse ning Tallinna Keskraamatu-
kogusse soetatud kirjanduse nimestikud trükis. Selle juures aga tavaliselt
kahjuks viimase 4—5-aastase või pikema ajavahemiku kohta, mille tõttu
nad kaotavad oma uudsuse. Uute raamatukogude juurdelisamisega kaju-
neks nimestik palju laiemaks, kuid selle tõttu ka väärtuslikumaks, arves-
tades järgmisi raamatukogude koostisi: Ülikooli, Riigi, Eesti Rahva
Muuseumi, Tehnikainstituudi, Õpetatud Eesti Seltsi, Loodusuurijate
Seltsi, Kartograafia Instituudi, Sõjavägede Peastaabi, Sõjaväe ühendatud
Õppeasutiste, Riigi Statistika Keskbüroo, Riigi Keskarhiivi, Konservaa-
tooriumi, Pallase. Peale nende kuuluksid siia Ülikooli instituutide, minis-
teeriumide suuremad raamatukogud ning akadeemiliste seltside omad.

Järgnevalt puudutades raamatukogu *hooneid*, tuleks sellega seosesse
viia ka juba olemasolevate raamatukogude *liitmise probleem*, tegelikult
küll nende paigutamine ühise administratsiooni alla väljudes otstarbeko-
hasusest ning kokkuhoiust. Meil on raamatukogusid, millel on oma hoo-
ned, nagu Ülikooli ja Eesti Rahva Muuseumi oma, meil on teisi, mis
ulualust leiavad ühes teiste muud otstarvet sooritavate asutistega, nagu
Riigi- ja Tallinna Keskraamatukogud. Kuid esimestel on päevakorral
ruumikitsikuse lahendamine kas juurdeehituse teel või uute hoonete püsti-
tamisega, teised aga vajaksid loomulikult erihooneid sisustatud viimaste
raamatukogude tehniliste nõuete kohaselt.

Peatudes Tartus asuvate raamatukogude, Ülikooli ning Eesti Rahva
Muuseumi oma, ühisesse hoonesse paigutamise juures, olgu tähendatud,
et see küsimus polegi uudne, kuna juba iseseisvuse esimestel aastatel oli

sellest rääkimisi ning peeti koguni ühine koosolek Ülikooli ning Eesti Rahva Muuseumi juhtivate tegelaste vahel. Jäädi siiski status quo juurde püsima, millega ühines ka allakirjutanugi, kuna hädaohtude korral ei oleks saadud üle võtta võõraste võimude poolt Eesti Rahva Muuseumi Raamatukogu kui eraseltsi omandust, milline hädaoht oleks ähvardanud Ülikooli kui riiklikku raamatukogu. Nüüd aga on Eesti Rahva Muuseum sihtasutis, sellega ka riiklik ning pole enam kaaluvat põhjust lahus hoida kahte raamatukogu, mis ühises hoones ühiste lugemislaudadega täidaksid palju otstarbekamalt oma ülesandeid. Siis ei tarvitseks ka kasustajal, kes vajab teoseid osalt Ülikooli, osalt Eesti Rahva Muuseumi kogust, enam matkata ühest uulitsast teise, nagu see praegu toimub. Et Ülikooli Raamatukogu täidab ka rahvusraamatukogu ülesannet, pole haruldane nähe välismail, nii näiteks Soomes. Seda vähem võiks vastuväiteid olla Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu paigutamise vastu ühise katuse alla Ülikooli omaga. Loomulikult liituks siia ka Eesti Bibliograafia Asutis. Küsimus on praegu aktuaalne, kuna mõlema raamatukogu ruumide laiendamine on päevakorral. Raskemini teostatav juba oleks Riigiraamatukogu ning Tallinna Keskraamatukogu liitmine kasutamise otstarbel, kuna neist üks kuulub riigile, teine linnale. Kuid peaasi on siiski, et Tallinn tulevikus saaks ühe korraliku rikkalikult varustatud raamatukogu, milleks peaks arendama Riigiraamatukogu.

Ülikooli Raamatukogu kui täiuslikum Eestis ei funktsioneerigi ainult Ülikooli huvides, vaid oma määruste kohaselt laenutab teosed ka riigiasutistele ning raamatukogudele. Selle juures on tal olnud ainelisi raskusi uute raamatute juurdemuretsemisega, milline olukord on küll pisut paranenud just viimastel aastatel, nii et isegi vanad võlad likvideeriti. Kahjuks kaotab sellega Tartu Ülikooli Raamatukogu palju oma endisest kuulsusest, sest Vene valitsuse ajal ei olnud see mitte põhjusega paremaid vene kogusid ning vähemalt XIX saj. 80-te aastateni võistles julgelt isegi välismaa raamatukogudega, lihtsalt sel alusel, et ohtramad majanduslikud ressursid ei tõkestanud soetamast kogusse väärtuslikku kirjandust. See asjaolu halvab nüüd tunduvalt Eesti teaduse arengut silmas pidades, et meie õpetlastel pole ainelisi võimalusi selliste põhjalikkude isiklikkude raamatukogude muretsemiseks, nagu see oli Vene valitsuse ajal.

Võrreldes kirjanduse peale väljaantavaid summasid Tartu ülikooli Raamatukogus välismaa raamatukogude omadega, olgu siinjuures veel mainitud, et sel juhul ei saa soodustavaks momendiks olla Eestile madalam elatusmiinimum, sest raamatuid ju muretsetakse välismaalt ning pealegi on kõikjal ülikooli raamatukogude kõrval veel kas riigi- või kuninglikud raamatukogud, mida samuti varustatakse rikkalikult teaduslikkude raamatutega. Neil asjaoludel peaks Tartu ülikooli Raamatukogu suhteliselt saama kirjanduse hankimiseks veelgi suuremat toetust kui välismaa ülikoolide omad. Tegelikult aga, nagu selgub alltoodud arvudest, saab ta keskmiselt kolm korda vähem, mille tõttu pole ime, kui ajakirjad ja sarjad neelavad meil lõviosa eelarvest, kuna monograafiate soetamiseks jääb järele pisitilluke osa.

Ülikooli Raamatukogu on meil saanud riigisummadest kirjanduse muretsemiseks keskmiselt 28.000 krooni aastas, Riigiraamatukogu 1934/35. aastal 8.600 krooni ning Eesti Rahva Muuseumi Raamatukogu 2.000 krooni. Selle vastu sai Helsingi Ülikooli Raamatukogu raamatute jaoks 1934. a. 710.000 soome marka, Rootsisis Ülikooli raamatukogudest

1933/34. a. Lund 131.886 krooni, Upsala 109.433 krooni, Oslo Ülikooli Raamatukogu sai samal ajal 150.000 krooni. Saksamaa ülikoolide raamatukogude eelarvesummad on väga lahkuminevad sõltuvuses ülikooli suurusest ning tähtsusest. Nii said 1930/31 Berliini Ülikooli oma 150.387 riigimarka, Königsbergi oma 86.455 ning Heidelbergi oma 100.899 riigimarka raamatute muretsemiseks. Selgub, et väiksematelegi Saksamaa ülikoolide raamatukogudele ei pääse meie Ülikooli Raamatukogu lähedale.

Kui nüüd kokkuvõttes korrata hädasemaid tuleviku vajadusi eesti teadusliku raamatukogunduse alalt, siis oleks see esmajoones rahvusbibliograafia — „Eesti raamatute üldnimestiku 1535—1917. a.“ koostamine, siis eesti teaduslikkude raamatukogude ühise keskkataloogi trükkimine, peale selle otstarbekohane raamatukogude liitmine ning lõpuks teaduslikkude raamatukogude eelarves kirjanduse hankimiseks ettenähtud summade suurendamine.

Raamatukogundus ja rahvakasvatus.

A. MEIKOP.

1935. aastal pühitses meie *raamat* oma 400-aastast juubelit. Järelikult peaks meie raamatule ea kohaselt kuuluma juhtiv osa meie rahva suunamises. Seda tema auväärset juhi osa tumestab siiski asjaolu, et ta oma algpäevil on olnud peagu muukeelne ja muumeelne. Hiljemgi võis ta ainult ilmuda võõrkeelsete ja -meelsete tensorite armust. Ka ei võinud eestlane — jällegi isandate armust — hoobelda oma kirjaoskusega ja märkisid meie esimesed volimehedki oma nime esimestele omavalitsusprotokollidele ristidega. Loomulikult polnud siis raamatul ka vajalikku levikut.

Samadel põhjustel polnud meil ka *raamatukogusid* ega saanud needki alguses olla kuigi suure mõjuulatusega ega pole nad ka kuigi vanad.

1. Meie esimesed raamatukogud.

Meie esimesteks raamatukogudeks tuleb pidada kirikuõpetajate poolt koguduseliikmete arendamiseks ellu kutsutud *koguduste raamatukogusid*. Millal nad just kusagil asutati, seda meie ei tea, kuid „E. Postimees“ 1864. a. mainib, et Läänemaal kusagil üks niisugune raamatukogu on 1842. a. ellu kutsutud ja aja jooksul 180-köiteliseks paisunud. „E. P.“ nr. 14 aastast 1864 propageerib: „iggas kihhelkonnas, jah keige vähemalt iggas kihhelkonnas peaks omma rohke raamatukoggo ollema ja rahvas holega luggema, mis neile õppetuseks ja mõistuse ärratamiseks lugeda on“. Kuid näib siiski, et neil esimestel kiriklikkudel raamatukogudel suurt rahva poolehoidu polnud.

Hiljem hakkavad avalikkude raamatukogude asutamisega tegelema ka eestimeelsemad *kooliõpetajad* jt. ärksamad tegelased meie esimeste *seltside* ümber. Nii on Laeva Muusika ja Laulu Seltsi raamatukogu asu-

tatud juba 1864. aastal. Sajandi vahetusel on raamatukogusid juba 200 ümber.

1910. aastast teeb rühm üliõpilasi energilist kihutustööd uute raamatukogude asutamiseks ja vanade korraldamiseks. Tekib rida uusi raamatukogusid, milledest aga paljud Maailmasõja, revolutsiooni, okupatsiooni ja Vabadussõja sündmusis hävinenud ehk armetusse seisukorda sattunud.

2. Iseseisvus ja praegune olukord.

Iseseisvus toob raamatukogundusse jälle uut elu. Hakatakse kogusid korraldama ja rakendama. Määratakse kogudele riiklikke toetusi ja korraldatakse 1921. aastal avalikkude raamatukogude võrgu kava. 1925. a. esimese jaanuariga hakkas kehtima „Avalikkude raamatukogude seadus“, mis avalikkude raamatukogude asja omavalitsustele teeb sunduslikuks. Avalikkude raamatukogude võrk kujuneb tunduvalt avaramaks ja stabiilsemaks. Enne seaduse kehtima hakkamist oli meie avalikkude raamatukogude võrgus 518 raamatukogu. Kümne aasta jooksul suurenes see arv 72,5% võrra olles 1934/35. tegevusaastal 714 raamatukogu, millele Raamatuaastal lisanes kümnekond kogu. Niisama tugevasti on kasvanud ka köidete arv kogudes. 302.068 köite vastu 1926. aastal oli meie avalikes raamatukogudes 1936. aastal juba 791.968 köidet. Juurdekasv seega 162%.

Võrreldes Taani ja Soomega näib, nagu oleksime jõudnud raamatukogunduses nende maadega samale tasemele või ettegi neist. Meil tuleb ümmarguselt iga 1500 elaniku kohta üks kogu, Taanis iga 4000 ja Soomes (1934. a.) iga 2000 elaniku kohta. Iga 100 elaniku kohta tuli meil 71 köidet, Taani 67 ja Soomes 49. Iga kogu kohta tuli meil 1935. a. 1044, Taanis 2828 ja Soomes 1200 köidet. Iga elaniku kohta loeti meil keskmiselt 1,6, Soomes 1,3 ja Taanis 2,5 köidet. Lugejate arv moodustab rahvastikust: meil 9,2, Soomes 8,6 ja Taanis 11,4%. Kulutati raamatukogudele iga elaniku kohta: meil 17, Soomes 25 ja Taanis umbes 70 senti.

Muidugi ei anna võrdlus Taani ja Soome raamatukogudega meile veel mingit usaldavat pilti nende maade raamatu üldisest levikust ega selle kasutamisest kui ka kogu rahva kultuurist. Taanis *loetakse* rohkem, *loetakse teadlikult*. Taani ja Soome raamatukogudes ostetakse (ja ka kustutatakse!) raamatuid tunduvalt enam. Raamatute läbikäik on selle tõttu kiirem, raamatud uuemad, värskemad, ajakohasemad. Ka on põhjamaail avalike raamatukogude kõrval väga palju asutiste, seltside, õpiringide *eraraamatukogusid*, mis meil praegu oma osatähtsuse peaaegu täiesti kaotanud. Edasi soetatakse seal suurema rahvusliku kapitali ja ka muude eelduste tõttu tõsisemalt *isiklikke raamatukogusid*, mis õieti põhjustavadki raamatule suurema leviku.

4. Kas on meil raamatukogude võrk küllaldane?

Läinud (1936. a.) oli meie raamatukogude võrgus 718 üksikut avalikku raamatukogu. Mõnelt poolt on seda arvu peetud küllaldaseks. Isiklikud tähelepanekud näitavad siiski, et huvi raamatu ja raamatukogu vastu seda enam tõuseb, mida lähemal rahvale asub raamatukogu. Nii on Järva- ja Harjumaal, kus raamatukogude võrk tihedaim, ka raamatute kasutamine elavam, kuna Petserimaal see hõreda võrgu tõttu hoopis langeb.

	Elanike arv ühe rmtk. kohta	Raamatuid iga 100 el. kohta	Lugejate %/o kogu rahvastikust	Loetud raamatud iga 100 el. kohta	Raamatukogude võrk kattub kooli-ringkondadega
Järva	706	102	8,3	108,9	97% ₀
Harju	880	85	9,8	120,4	83% ₀
Viljandi	1024	80	6,5	77,7	81% ₀
Valga	1036	67	7,9	74,4	83% ₀
Pärnu	1046	85	7,3	82,9	74% ₀
Tartu	1164	69	7,1	81,8	60% ₀
Saare	1243	59	7,6	62,6	54% ₀
Võru	1275	66	10,2	82,9	60% ₀
Lääne	1428	53	6,9	64,5	48% ₀
Viru	1448	60	6,9	123,4	43% ₀
Petseri	2550	36	6,1	50,3	26% ₀

Näeme koos võrgu hõredamaks muutumisega ka pidevat raamatute kasutamise ja lugejate arvu langust, maha arvatud Võru- ja Virumaa, kus see Võõpsu ja Antsla alevike ja Virumaa tööstusrajoonide arvel püsib kõrgem. Nagu aga raamatuloendus näitas, on meie maaelamud — ja raamatukogunduse probleem on õieti meie maa probleem — võrdlemisi väga raamatukehvad. Kuna meil ka eraraamatukogud ja head käsiraamatukogud puuduvad, siis peaks meie raamatukogude võrk, kui ta oma õilsa rahvakasvatuse ülesande korralikult peab täitma, *vastama umbes meie kooliringkondade võrgule*, millisele arvule võrdlemisi lähedale jõutud Järva- ja Harjumaal. Ta peaks tiheduselt ületama põhjamaade vastava võrgu ja ulatuma meie oludes umbes 1000 avalikule raamatukogule.

5. Raamatukogude raamatute koostis.

Raamatute valik on üks meie kogude nõrgemaid kohti. Seni toimub see väga juhuslikult. Isiklikel ja aruannete jälgimisest saadud muljeil on meie raamatukogude raamatute koostis umbes 30% osas hea, 40% osas rahuldav ja 30% osas niivõrt halb, väheväärtuslik ja vananenud, et mõjub suurelt nii lugejate maitse kui ka lugejate arvu langusele.

Raamatuid ilmub meil tunduvalt enam, kui neid raamatukogudesse osta suudetakse, eriti ilukirjanduse osas. Ostetakse siis esmajoones agentide kaudu tugevasti pealetükkivat seeriakirjandust, mis tõlkekirjandusena peaks jääma teisele kohale, nüüd aga raamatukogude vähesed krediidid haarab endale. Eelkäiv reklaam ja eriti ilukirjandust serveeriv arvustus teeb oma töö. Rahvas ootab uudisteoseid ning sellepärast rüütatakse eriti ilukirjanduse ostmisega ootamata isegi haridusministeeriumi raamatukogude komisjoni otsuseid. Kiirelt ostma meelitab ka ettetellimiste hinnaalandus. Suurel osal raamatukogu juhtidest puudub kirjandusturu tundmine ja on nad endale teaduslike raamatute seerias hankinud raamatuid, mis peaksid kuuluma teaduslikesse ehk keskraamatukogudesse. Pole siin sageli ka järelevalvajatel õiget ülevaadet. Nii on näit. Harjumaal kogud korralikult „laureaatidega“ varustatud, kuid suures osas puudub meie oma ajaloolisi romaane, puuduvad tähtsad memuaarid, koguteosed, puudub „Eesti ajalugu“, „Põllumehe käsiraamat“ ja muud kestvama väärtusega ja vajalikud teaduslikud teosed ja käsiraamatud olgu

see siis „Esimene abi õnnetuse juhtudel“ või muu sellesugune. Raha ei jätku enam.

Õeldakse — rahvas muud lektüüri peale ilukirjanduse ei lugevat. See pole ehk siiski päris õige. Nagu ligi 70 raamatute rändnäitusel ja raamatuaktustel näha võisin, on see huvi olemas. Vaja ainult väikest sellekohast juhtimist. Üldiselt on eesti rahvas lugeja rahvas ja kiindub ruttu soovitatud raamatusse. Kus ta loomulik maitse rikkumata, valib ta ka väärtusliku teadusliku raamatu. Kuid enamasti juhitakse juba koolis lapsed teisele teele. Kui ka juba kool noori rakendaks enam teadusliku lektüüri lugemisele, kasutades neid praktilisi raamatuid osalt õpikute täiendajaina, referaatide, kiritööde, uurimuste allikatena — oleks asi kaunis korras. Tavaliselt aga ju koolist lahkunud noorus (ja see on meil suurimaid avaliku raamatukogu kasutajaid!) nõuab kogudest peamiselt ilukirjandust. Ja kuigi see, mida meie raamatukogudes domineerivalt loetakse, pole igakord küll hoopis halb, on ta enamasti siiski väheväärtuslik, sisutu. Lugemine ise aga pole veel kultuuriline väärtus. Kooli raamatukogude ülesanne pole enam ainult täiendada koolitööd, vaid nende peaülesanne vastab ka avalikkude rmtk. eesmärkidele.

Paljud kogude juhatajad püüavad meelsasti kogudesse hankida seda, mida *rahvas* loeb. Nii kurtis üks suurema kogu juhatajaid Harjumaal, et maarahvas siiski „laureaate“ palju ei lugevat, olevat neile igavavõitu. Ostnud siis seltsi rahadega (riigi rahaga ei tohi!) viie krooni eest odavalt müügilt suletäie „Uudislehe“ põnevaid romaane. Neid loevat enam. Kindlasti pole aga kumbki liik sellele muidu terve maitsega külarahvale kohane. Meie raamatukogude võrdlemisi väga noor lugejate koosseis pole veel kindla seisukohaga „rahvas“. Selle rahva soove ei saa raamatukogu koosseisu kujundamisel arvestada täiel määral. Ühest äärmusest teise ruttamisega ainult rikutakse jäädavalt selle küla maitset ja see temale tõeliselt vajalik „oma raamat“ jääbki ostmata. Selle maitse peab kogu juhataja välja arendama ja selle *oma* raamat oma külale õieti leiutama. Pole juhus, et *Haanja* rahvas raamatukogust praktilist kirjandust nõuab 49%, kuna mujal selle liigi nõudmine keerleb 4—8% ümber. Sellele praktiliselt mõtlejale, meisterdajale ja sepitsejale rahvale on need tegeliku töö käsiraamatud vajalikud. Oma erisoovid on kindlasti ka rannaküladel, tööstusrajoonidel, metsamaadel jne.

Lehitsedes raamatukogude aruandeid paistab silma juhuslikkus ja praktilise suuna puudus. Harilikult peavad kogud teatama aasta jooksul 10 enam loetud raamatu nimed. Võiks arvata, et need 10 raamatut on pea igas kogus samad. Kuid 1935/36. a. oli Harjumaal 282 ja 1936/37. aastal 274 niisugust enamloetud raamatut. Esimesed viis: *Ümera jõel, Õitsev meri, Surnud majad, Tõde ja õigus, Isade maa* kuidagi saavutavad veel 9000 lugejast üle 500 laenaja, edasi on aga igal kogul omad raamatud ja õige ruttu saavutavad esikohti ka raamatud nagu: „Tarzani poeg“, „Sinu ihu kuulub sulle“ ja nii edasi. Praktiline kirjandus puudub esikohal. 1936. a. oli siin esimesena 78. kohal 31 lugejaga „Maailma maad ja rahvad“ ja 1937. aastal 60. kohal 32 lugejaga „Põllumehe käsiraamat III“, 73. kohal 26 lugejaga „Taluperenaine“ ning 93. kohal 20 lugejaga „Aiatöö õpperaamat“ — kõik kodukaunistamise aktsiooniga esikohale tõstetud raamatud. Üllatuse pakub Harjumaal Pakri saar, kus 10 esikohale tulnud raamatust enamik praktilised ning „Koduloomade arstiabi“ ja „Seakasvatuse õpetus“ esikohal. Küllap vist rootsi rahvale omase praktilisema

haridussuuna ja mentaliteedi mõju, nagu seda märgata ka teistes rannajoonel asuvates rootsi külates.

Vajame hästi korraldatud nõuannet ja enam nõuandvat järelevalvet. Vajame vastavat juhtivat keskust. Selle puudumisel on mõnedki raamatuaastal küntud vaod ja ilusad algatused jõudnud sööti kasvada ja loosungid teostamata. Peame jõudma seisukohale, et raamatukogu pole ainult riigi toetusel püsiv *laenuusjaam*, vaid ennekõike *kasvatus- ja õppeasutis*.

Esmajoones tuleks tõkestada turu liigset üleujutamist ilukirjandusega. Poleks paha, kui aastaks või paariks kirjanikud saaksid pikema „suvepuhkuse“ ja pandaks seisma *igasuguse ilukirjanduse ilmumine*, et kogudele anda aega enda korraldamiseks ja seisukoha võtmiseks. Edaspidi peaks lubatama ilmuda ainult *tõsiselt kvalifitseeritud* teostel. Ka tuleks keelata, nagu seda ka Taanis praktiseeritakse, *uudisteoste ettetellimine odavate hindadega*, et tõkestada kaalumatuid ja mitte ehk hädavajalikke ostmisi ega paisata segi kogude ostukavasid. Ka tuleks keskendada *arvustust ja nõuannet*.

6. Ülalpidaja, juhataja, revidendid.

Vaatleme raamatukogu juhataja küsimust peamiselt maa seisukohalt. Kui linnades avalikud raamatukogud on pea eranditult muutunud omavalitsuste ülalpeetavateks, siis on maal eraorganisatsioonide ülalpeetavad kogud veel umbes 60%-lises enamuses. Kuid siingi siirdub see pikemaajaline omavalitsustele, kel seaduse põhjal oma piirkonna kogude arendamise ja järelevalve kohustus.

Üldiseks nähteks on, et eraorganisatsioonide ülalpeetavad raamatukogud kiratsevad *ainelistes puudustes*. Valla omavalitsuste toetused eraorganisatsioonide poolt ülalpeetavatele raamatukogudele on tavaliselt 3—5 korda väiksemad summadest, mis vallad määravad valla enda nimel ülalpeetavale raamatukogule. Siin ei tõuse toetus pea kunagi palju üle seadusega määratud miinimumi 2 sendi elaniku kohta. Seadusega tuleks määrata, et nende valdade kohustused, võrreldes valdadega, kes ise kogusid ülal peavad, oleksid mõjuvamad ega langeks alla 50 krooni aastas raamatukogu kohta. Teisest küljest on nähteks, et organisatsioonid, kes raamatukogu ülalpidajateks, ise väga vähe raamatukogu heaks annavad. Enamikus kuluvad seltside summad muudeks otstarveteks. Siin tuleks seadusandlikul teel nõuda — nagu see ka määratud uues Taani raamatukogu seaduses — et seltsid, kelle ülal pidada raamatukogu, end ei kooraks muude ülesannetega. Meie seltside rohkuse juures aitaks see seltside koostööd reguleerida ning raamatukogundust paremale järjele viia.

Üldiselt ei saaks raamatukogude ülalpidajate eraalgatusliku joone vastu vaielda. Nii teatud krediitide leidmine, seltskonna kaasa rakendamine kui ka raamatupropaganda õnnestub tavaliselt eraalgatuslikult paremini. Omavalitsuste ülal pidada olevate raamatukogude kuludest lähebki suurem osa *palkadeks*. Kui meil umbes kolmandik raamatukogude juhatajaid maal saab oma töö eest tasu (keskmiselt Kr. 40 aastas), siis on need tavaliselt *vallasekretärid*, kes omavalitsuste ülal pidada olevate raamatukogude juhatajaiks.

Loomulikult oleks kõikide raamatukogude sobivamaks asukohaks maal *koolimaja*, ning kõige sobivamaks kogu juhatajaks mõni *õpetajaist*. Kuid tavaliselt hoiduvad õpetajad sellest tööst veidi kõrvale, osalt töökoormatuse, osalt just vastava tasu puudumise tõttu. On juhuseid, kus õpetajad, kes heast tahtest kogu juhatamisele asunud, sellele juurde

maksma peavad (kadumaminemised jt. kulud). Ning pole sugugi haruldane, et raamatukogu juhatajaks, teiste keeldumisel, valitakse siis *kooliteenijad*.

Sihiks peab olema: *teatav tasu töö eest kõigile*. Ainult sel teel saaksime endile korraliku juhatajate kaadri. Praegu iseloomustab meie raamatukogude juhatajaid, võrreldes põhjamaadega, kus kogu juhatajad saavad keskmiselt 200-kroonilise aastatasu — nende *väga väikene aktiivsus*. Just heade ja algatusvõimeliste juhtide kaudu on põhjamaad oma raamatukogunduse viinud kõrgele.

Selle raamatukoguhoidja kujundamiseks on vähe eksamitest. Meie raamatukoguhoidjaile tuleks *igal sügisel täiendavalt korraldada õpingu ja kirjandusturu ning kasvatussihtide tutvustamise päevad* ja kursused.

Parima koguhoidjate tüübi annaksid meile aga juhatajad, kes ühtlasi on tuttavad kõikide rahvakasvatuse võtetega ja kes tunnevad huvi sotsiaalprobleemide vastu. Ühtlasi tuleks edukamaid kogu juhatajaid *premeerida*.

Ümberkujundamist vajaks ka meie raamatukogude *järelevalve*. Praegu lasub see maakonna koolide inspektoritel, kel see aga kõrvaltöök ning kes selle tõttu kuidagi tegutsevad *revideerivalt*, kuid mitte sel määral *nõuandvalt*. Suurem hulk meie avalikke raamatukogusid on aga väikesed ja kogu juhid vilumatud. Siin saavutatakse parimaid tulemusi isikliku nõuandega, järjekindla suunamisega, juhtimisega. Selleks on Soomes ametisse palgatud 7 erilist raamatukogude konsulenti, kellede töötulemused 16 aasta jooksul vägagi rahuldavad.

Mõnelt poolt on meile soovitatud Taani eeskuju *keskraamatukogude* kujundamise näol igasse maakonda, kelle ametnikud siis ühtlasi oleksid ka väiksemate maakogude raamatutega varustajad ja kontrollijad. Vaevalt see kontrollimisviis oleks meil aga teostatav. Selleks on Taanis kesk-raamatukogudel kasutada vastavad autod, mille abil väiksemate kogudega kontakti peetakse ja neid alatasa uute raamatutega varustatakse. Meie teedeolude, meie ilmastiku ja meie kapitali vähesuse juures kujuneks see kõik väga puudulikuks ja bürokraatlikuks. Vaevalt annaks ta ka neid rahvakasvatuslikke tulemusi, mida võime saavutada *raamatukogunduse konsulentide* instituudi kaudu.

Kehvad on ka meie *raamatukogude ruumid*. Sihiks peaks olema, et igal raamatukogul poleks mitte ainult oma ruum, vaid 2—3 ruumi, kus raamatukogu juures oleks avatud veel ka *lugemislauad* ja leiduks ruumi isegi *kohalikele kodumaauseumale*. Praegu aga asetseb suur osa meie avalikest maa raamatukogudest poolpimedates ja poolkülmaes käikudes, koridorides täistuubitud kappides.

Lugemislauad aga üldiselt puuduvad. Ometi ilmub meil umbes 300 ajakirja, milledest paljud oleksid lugejate poolt otse neelatavad. Ajakiri on tänapäeva rahvaraamat ja on alati päevakohast tabava ajakirja kaudu ka noorust võimalik tuua suuremale praktilise kirjanduse kasutamisele. Eriti aga meil, kus rahval erialalise kirjanduse ostmine kapitali vähesuse tõttu võimatu.

7. Propaganda.

Tänapäeval ei tule unustada *propagandat*. Ka mitte raamatukogunduses. Pisut iganenud ja vähe tulutoov on propaganda, kus kogu juhataja üht raamatut soovitab lugejale hea ja väärtuslikuna, teist vähemväärtuslikuna. Esiteks pole ükski raamat ühtlaselt väärtuslik kõigile.

Edasi näitab üldine kogemus, et rahvas küll vajab nõuannet, kuid oma õrnuse (või arguse tõttu!) seda enim küsib raamatukõitjalt kui kogu juhatajalt. Seda nõuannet ei saa siis teha ainult laenutamistundidel, vaid kaalukamalt muudel aegadel ja võimalikult kaugemal raamatukogust. See muidugi ei ütle, et teatavat *sisemist propagandat* ei tuleks teha. Aegajalised uudisteoste nimestikud, arvustuste väljalõiked, küsimuste ja vastuste kastid, raamatunäitused, kõned, aktused, elavad ja käsikirjalised ajakirjad — need kõik on vägagi omal kohal. Kuid sellest on vähe. Tuleb teha ka tugevat *välispropagandat*. Selleks on kõikide meie avalikkude raamatukogude juures kutsutud ellu vastavad *nõukogud* ja *toimkonnad*. Kahjuks on nende tegevusest seni väga vähe kuulda. Mõnes maakonnas olla vist nende kodukorradki maaavalitsuses kinnitamata, kuigi see pidi määruste kohaselt toimuma juba 1. septembriks 1936.

Et igas omavalitsuses raamatukogud töötada võiksid suurima eduga, selleks on vaja järjekindlat noorsookasvatust, pidevat koostööd rahvaga, koolidega ja organisatsioonidega. Ja *parim propaganda on heas korras olevad raamatukogud ise*. Hea valik, värskus, sobiv lahtioleku aeg, hea kõide, meeldivad ruumid, korralik lugemislaud, hea vastutulelik juhataja teevad raamatukogule suurimat propagandat kui kõik muud abinõud kokku.

Muidugi ei puudu ka riigil oma ülesanded. Üheks niisuguseks peak-sime *igasse maakonda ühe eeskujuliku raamatukogu korraldamist*, kust teised maakonna raamatukogud aegajalt midagi võiksid õppida. Sellele kogule tuleks seadusandlikult kindlustada suuremaid krediite. Siin peaks leiduma *heades ruumides* raamatukogu, lugemislaud, käsiraamatute kogu, koduümbruse arhiiv, kodumuseum jne. Siin peaksid olema tarvitusel ka mõningad uudsed laenusviisid. Niisugustena võiks mainida *rühma-laene* — õpiringidele. Esmajoones peaks siin aga leiduma *eeskujulik juhataja*, kes hästi tunneb oma ümbruskonda ja lugejaid ja kes võimeline nõuannet teostama ka väga väheste sõnadega. Eriti tuleb noori juhtida *isetegevusele raamatukogu juures*, kuni see viib õpingini — raamatu parima kasutamiseni. Kui see juht on ühtlasi õpetaja, siis oskab ta juba algkooli kasutada raamatukogu huvides. Lõpmata palju võimalusi on vastavate *võistluste* korraldamiseks algkoolis. Mainime tegelaste nimede ja tsitaatide järele raamatu määramist; illustratsioone mõnele jutustu-sele; praktilisi töövõistlusi raamatute juhisel (raadioaparaat, lennuki mudel, sõlmed, mängud jne.).

Peale eeskujulikude või musterraamatukogude peaks riik veel korraldama vastavaid raadioloenguid, ajalehe arvustusi, raamatufilme, rändnäitusi ja noorsoonädalaid. Viimaste puhul peaks avalikkuse ette toodama lastevanemate, hoolekogude, koolitegelaste, kirjanike ja kirjastajate seisukohti raamatuturu küsimusis, milline varustamine seni toimunud suurema süsteemita. Kusagil (Õpetajate Kodu?) tuleks aga luua alaline raamatu näitus ja muuseum.

8. Mis on selle kõige siht?

Eesti geopoliitiline asend, Eesti suhteline suurus nõuab meie ole-misele suurt kultuurilist sisu. Raamatukogude mõjuulatus pole siin sugugi väikene, kui veel arvestada asjaolu, et meil pea 42% noortest jääb isegi täieliku alghariduseta. Meie oludes on raamatul teatud *püürivalvuri ülesanne*: ta peab kaitsma meie omakultuuri ja hoidma meid liigselt võõraste mõjude alla sattumast. *Meile peavad kujunema oma kindlad*

vaimsed seisukohad. Selleks peavad meie laialised massid lugema nii ilukirjandust kui ka enam teaduslikku ja ajaloolist kirjandust.

Kooli kõrval on avalikud raamatukogud tähtsamaid rahva kasvatusvahendeid. Mida sügavam, mida leidlikum see töö — seda suuremad on rahvakasvatuse tulemused.

Meie praegune areng näitab suurt tõusu raamatukogudele — kuid ka suurt tõusu meie rahva enda arendamise *tahtele*. Sellest peame ajakohaselt ja õieti aru saama.

See rahva tahe *degenereerub*, kui meie oma raamatukogusid jt. rahvakasvatuse vahendeid ei jõua korraldada ajakohasteks ja rahvalähedasteks. Eesti on agraarmaa. Maa probleemid on ja peavad jääma siin esikohtadele. Raamatukogu küsimus on siin *maa kultuuristamise* küsimus.

Meie kõneleme palju teadmistest, asjatundjatest. Kuid teadmisi ei tohi ülehinnata. „Teadmine on jõud“, kuid ühekülgne oleks toetuda ainult teadmisi. Tugev ülikool, vastavate heade alg- ja keskkoolideta poleks mõeldav. Teadmised on ise asi: tahe, moraal, rahvustunne ise asi. Pole veel saavutatud kõik, kui oleme ainult kuivi teadmisi toonud palju rahva keskele. Areng Euroopas näib rahvakasvatuse vähem minevat kuivade, üldiste, automaatsete *teadmiste*, kui tõeliselt omandatud ja elus rakendatud *oskuste* rada. Enam sellekohast kirjandust — tähendab enam rahvakasvatust.

Meie rahvaraamatukogude ülesanne on — teenida rahvuskultuuri ja rahvakasvatust.

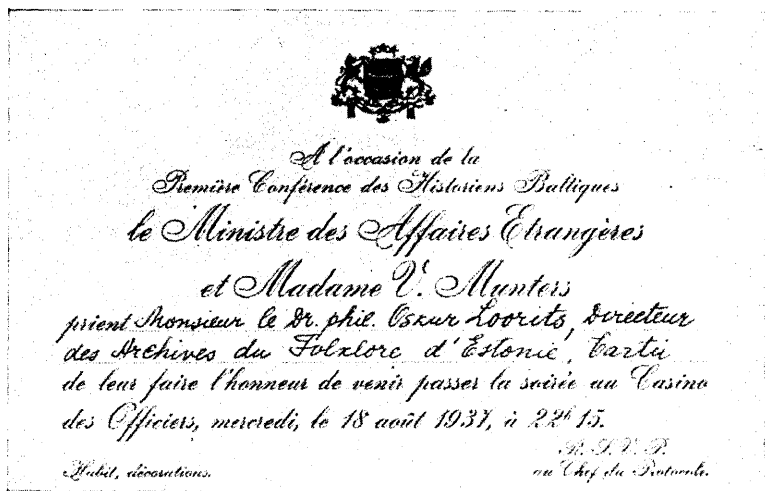
Pro domo.

Eestis ja kogu asjaomasest teadusemaailmas tuntud rahvaluuleteadlane, Eesti Rahvaluule Arhiivi juhataja, Tartu Ülikooli eradotsent dr. phil. Oskar Loorits, kellel eriti suuri teeneid liivlaste kultuuri uurimisel, saadeti teatavasti käesolevas kuus (12. sept. 1937) läti võimude korraldusel Lätist välja. Vaatamata dr. Looritsa kategoorilisile nõudmisile ei teatanud läti võimud temale tema väljasaatmise motiive. Kaudselt aga anti dr. Looritsale mõista, et väljasaatmise peapõhjuseks olevat tema kirjutis „Liivi rahva elu ja surma küsimus“ (ERK, nr. 11/12, 1934). Samuti sai dr. Loorits teada, et tema väljasaatmise otsus oli tehtud juba 1935. a.

Eelmainitud ERK'is avaldatud artiklis dr. Loorits konstateerib esiteks seda, et „liivi rahvakilluke on suuteline mitmekesistama inimkonna palet, rikastama tema kultuurivarasid ja looma uusi väärtusi.“ Edasi ta juhib tähelepanu mitmele tõsiasjale, mis näitavad seda, et läti praegune rahvuspoliitika liivlaste suhtes viib selle meie hõimrahva killu rahvuslikule surmale.

Neid dr. Looritsa poolt ERK'is avaldatud tõsiasju pole lätlased püüdnudki faktidega väärata ega pole ka muutnud oma hävituspoliitikat liivlaste suhtes. Läti ajakirjandus on dr. Looritsa poolt toodud tõigad oma lugejaskonna ees surnuks vaikinud, ent samal ajal on seesama ajakirjandus ilma ühtegi objektiivset tõsiasja eitamata tembeldanud meie teadusmehe lätlaste sihilikuks laimajaks. Näit. kirjutab A. Grins *Briva Zeme's*“ (nr. 194¹⁰, 30. VIII 1937) muuseas:

„Nüüd sellest eesti doktorist. Teda kutsutakse Oskar Loorits ja tema on juba kaua aastaid süstemaatiliselt iga Läti-külastuse järgi kirjutanud või kõnelnud meie riigist sihilikku või põhjendamatu laimu, süüdistades meid muuseas tahtmises hävitada liivlaste reoste ja lätistada neid kõigi abinõudega. Ja seepärast juba ammu oli aeg keelata sellele härrale pista oma jalga Läti pinnale, sest eesti doktori-kraad ei anna veel õigust sõita mööda Lätit, et seejärgi söimata meie riiki, valitsust ja rahvast.“ Samuti väidab „*Jaunakas Zinas*“ (nr. 193¹³, 28. VIII 1937), et dr. Loorits olevat „püüdnud ässitada eesti rahvast Läti vastu.“



Kutse dr. O. Looritsale Läti välisministri juurde õhtusöögile 18. aug. 1937.

Meie teadusemeest säärastel teotavalt süüdistades kumbki läti eelmainitud ajaleht ei püüagi vähimalgi määral tõestada, kus ja millega dr. Loorits on söimanud Läti „riiki, valitsust ja rahvast“ ning püüdnud „ässitada eesti rahvast Läti vastu.“

Et dr. Looritsa poolt ERK'is avaldatud asjaolud liivlaste suhtes pole mitte laim, vaid paraku kurvad tõsiasiad, seda tõendab omakorda tuntud Soome keeleteadlane, liivi keele uurija, Helsingi ülipooli professor Lauri Kettunen, kes äsja Liivist tulnuna on avaldanud oma sealt saadud muljeid „*Varsinais-Suomi*’le“ (2. IX 1937) muuseas järgmist:

„Liivi hõimu saatust on kurb. Saades eriti ametliku Läti poolt tunda alatist pahurust on see maa igivana asustuse osa mõistetud peagu hävingule. Isegi oma seltsides liivlased ei tohi tarvitada emakeelt, sest et „politsei ei mõista liivi keelt“. Liivikeelsed jumalateenistused on keelatud, ja Soome pastor Erviöl, kes käis liivlaste juures nende keeli jutlustamas, ei ole enam tööloba maal. Ometigi see tagakiusatud vähemusrühvus harrastab omavahelist ühistööd, on kavatsatud ms. suur liivi seltsimaja... Vanarahva surmaga muutuvad täiesti liivikeelsed pered järjest harvemaks, ja noorte meeltesse mõjub riigivõimult osutatud kohtlemine masendavalt.

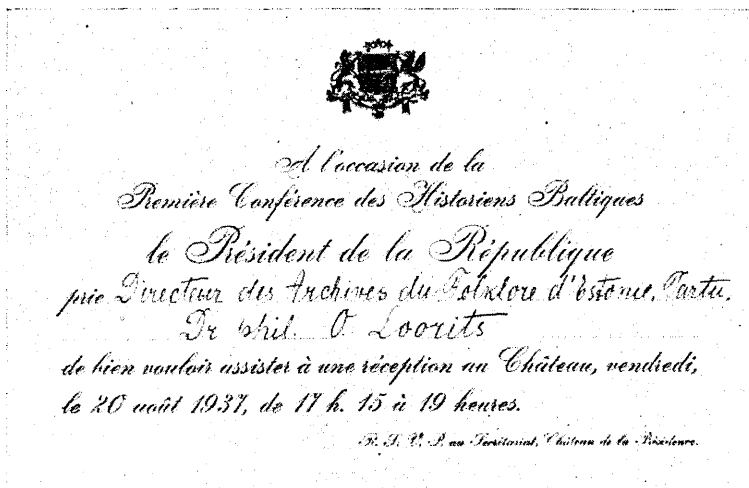
Nõnda lätlased hävitavad ometi oma rahvusliku muuseumi, sest just liivlased ühendavad balti rahvaid soome-ugri rahvastega. Palju läti

kultuurist põhjeneb just liivlastel, ms. dr. Kiparsky oma Riias peetud ettekandes paljastas, et lätlaste rahvussangar on algselt olnud liivlane. On iseloomustav, et kui sama ettekanne pidi peetama Jelgavas, siis politsei keelas selle ära!

Säärase masendava pildi annab liivlaste praegusest olundist soome teadusemees. Eesti teadlane, dr. Loorits on peagu täiesti samasuguste mõtete avaldamise eest tunnustatud lätlaste poolt sõimajaks ja ässitajaks!

Ent läti ajakirjanduse häbematu käitumine dr. Loorits suhtes ja tema väljasaatmine Lätist pahandab ning solvab iga rahvuslikult vähegi teadliku eestlase rahvustunnet väga sügavasti veel mitme teise asjaolu tõttu.

Eelkõige ärgu unustatagu, et dr. Loorits on rahvusvaheliselt tunnustatud teadusemees, kes on avanud nii meile kui ka kogu asjaomasele kultuurimaailmale rikkalikumalt kui ükski teine teadlane liivi rahva vaimuvara. Dr. Looritsa sulest on ilmunud liivi rahvuskultuuri kohta üle 2.000 lk. materjale ja uurimusi liivi, eesti, läti, soome, saksa, inglise ja poola keeles.



Kutse dr. O. Looritsale Läti presidendi juurde vastuvõtule 20. aug. 1937.

Edasi arvestatagu seda asjaolu, et dr. Loorits oli saanud Lätist ametliku kutse Balti ajaloolaste kongressile, mis peeti Riias 15. kuni 20. aug. 1937. Peale selle sai dr. Loorits veel ametlikud kutsed pidulikele vastuvõtudele läti president Ulmanise ja välisminister Muntersi juurde! Kas dr. Loorits kutsuti külla Läti selleks, et teda sealt — välja saata? Kas seda käitumist võib nimetada aumehelikuks?

Lõppeks peetagu meeles, et dr. Loorits oli komandeeritud Läti meie Haridusministeeriumi poolt ning varustatud Välisministeeriumi ametipassiga, seega Eesti Vabariigi ametliku usalduse ja soovitusena ametnikuna.

Kõike eeltoodud arvestades ERK'ide Liidu Juhatus otsustas avaldada dr. Looritsale oma lugupidamist, poolehoidu ja tunnustust võitluses meile kõigile kalli liivi hõimrahva rahvuskultuurilise olemasolu eest;

samuti tuntakse sügavat meelepaha nende suhtes, kes põhjendamatult on meie teadusemeest nii kultuurivaeselt teotanud ja ebaaumehelikult kohelnud, võttes temalt võimaluse jätkata oma elutööd liivi rahvuskultuuri uurimisel. Mainitud otsuse teatamiseks ERK'id korraldasid dr. Looritsa piduliku vastuvõtu Tartu jaamas, kuhu ta saabus väljasaadetuna Lätist.

ERK'ide ringkondadega liitus veel arvukalt teisi rahvuslikult mõtlejaid ringkondi, nii et dr. Looritsa vastuvõtt Tartu jaamas pühap. 12. sept. s. a. kujunes nii osavõtjate arvult kui ka meeleeolult tõsiseks rahvuslikuks meelevalduseks.

Ent sügava piinlikkusetunde ja meelepahaga peame siinkohal kinni naelutama kurva ning rahvuslikult häbistava tõsiasja, et dr. Looritsa võitlus liivi rahva saatuse eest ja ERK'ide poolehoiduavaldus sellele on leidnud hukkamõistu, mõnitust ja solvavate kahtlustuste-süüdistuste esitamist mitte niivõrd läti poolel, kuivõrd ühe — *eesti ajalehe*, nimelt „Päevalehe“ poolt!

Ilmselt mujalt õpitud stiilis ja toonis tembeldab „Päevaleht“ (nr. 250, 1937) dr. Looritsa ja ERK'id „riiakaiks sulasteks“, „mõningaiks tulipäisteks ringkonniks“, kes „oma nooruslikus kogenematuses“ võivad hakata lilli puistama ja mängima tušši sellistele tegelastele, keda me seni tunneme nende küllaltki järsu iseloomu kaudu.“ „Päevalehes“ ilmus koguni, nagu mõne läti ajalehe tellimisel, karikatuur, kus meie rahvusvaheliselt tuntud teadusemeest tembeldatakse tegelaseks, kes „käis meie liitlase lätlase maal *mitte-heanaaberlikke vahekordi süvendamas!*“

Täiesti taoliselt läti ajakirjandusele „Päevaleht“ ei mõtlegi põhjendada ega faktidega tõestada oma kahtlustusi, etteheiteid ning insinuat-sioone dr. Looritsa ja ERK'ide suhtes.

Enne kui karikeerida oma riigi kodanikku ja süüdistada teda heanaaberlike suhete rikkumises pidanuks „Päevalehe“ juhtkirjanik küll selgitama, kuidas meie teadusemees on meie ja naabrite vahekordi rikkunud.

Seejuures „Päevalehe“ juhtkirjanik kopeerib täpselt dr. Looritsa poolt ERK'is avaldatud mõtteid, et liivi vere kaudu oleme lätlastega kaugelt sugulasedki ja et liivlaste kaudu peaks minema meie sõprustee, kuid kirjutab seejuures dr. Looritsa järsust iseloomust ja kokkupõrgetest lätlastega, millest seni aga kuskil midagi kuulda pole olnud. Hoopis selle vastu, süüdistati dr. Looritsat mõne aasta eest lätlaste jumaldamises („Postimees“ nr. 79, 4. IV 1933). Vahepeal on „Postimehe“ tolleaegne toimetaja, Oskar Mänd, kolinud „Päevalehe“ juurde ja laseb nüüd endist lätlaste „jumaldajat“ süüdistada lätivaenulikkuses!

Dr. Looritsa Lätist väljasaatmise ainsaks reaalseks põhjuseks on tema artikkel ERK'is liivlaste elu ja surma küsimuse kohta. Selles artiklis avaldatud mõtted on täiel määral kinnitatud prof. L. Kettuneni poolt. Lätlased pole selles artiklis avaldatud tõsiasju püüdnudki ümber lükata.

Ent läti ajakirjandusel polegi tarvis esitada tõsiasju ega püüda väärata dr. Looritsa väiteid, sest lätlasile serveerib väga „suupärast“ materjali *eesti!* ajaleht „Päevaleht“ oma karikatuuride ja kirjutistega. „Päevalehe“ sääraseid kirjutisi eesti vähegi teadlikud ringkonnad ei võta muidugi tõsiselt. Kahjuks aga mainitud ajalehe toimetajad on siiski eestlased ja kahjuks ka „Päevaleht“ on eesti keeli ilmuv ajaleht; seetõttu teatavad ringkonnad kasutavad seesuguseid kirjutisi kui eestlaste omi, ja nimelt eestlaste vastu võitlemiseks. „Päevalehe“ eelmainitud kari-

katuur ja avaldatud seisukohad ongi läti ajakirjanduse ühes osas leidnud vägagi tõhusat kasutamist.

Eestlaste ajaloos teame nii mõnegi rahvusliku reetmise juhtumi. On piinlik ja häbi, et sarnast talitusviisi leidub ka eestlaste iseseisvas riigis tänapäeval. Kõikide tõsirahvuslaste ülesandeid olgu säärase talitusviisi vastu võitlemine.

ERK-ide Liidu Juhatus.

Quo usque tandem abuteris, Lettonia, patientia nostra!?

J. TANDRE.

„Jumal, hoia mind sõprade eest, vaenlastega tulen toime isegi!“

Rahvaluule dr. O. Looritsa sellesuvine seik Lätis on ajalehtede kaudu saanud juba üldtuttavaks. Tema Lätist lahkuma sund on kibestanud kogu meie avaliku arvamise. Põrutava uudisena tundus see neile, kes pole jälginud lätlaste menetlusi oma vähemusrahvastega. Neile, kes tundsid lätlaste suhtumist liivlasisse ja Latvias asuvasse eestlasisse, ei olnud see enam mingi üllatus.

Oli ju dr. Loorits see, kes avastas meile meie muistse sangarliku liivi hõimu; tema valis oma väitekirja teemaks liivi hõimu vaimse kultuuri kvintessentsi. Tundes elavat huvi kui liivlaste nii sealsete eestlaste saatuse vastu püüdis O. Loorits neid aidata säilitada oma rahvusele. Läti vähemusrahvuse poliitika oli selle vastu: neelata ka valimatute abinõudega võimalikult kiiresti oma territooriumil asuvad vähemusrahvused.

Nii oli dr. O. Looritsa väljasaatmine Lätist meie lõunanaabri ja „ustava liitlase“ ammuse menetluse loogiline lõpptulemus. Ühtlasi on see ka atestatsioon Eesti välispoliitikale.

Dr. O. Looritsa väljasaatmise olevat põhjustanud tema kirjutus ERK-is nr. 11/12 1934. a.

„Liivi rahva elu ja surma küsimus“ ja 1935. a. *Soomes Kalevala 100. juubelil peetud kõne.*

Tutvumiseks toome tema kirjutusest juhtmõtted ja Kalevala peokõne täielikult.

Liivi rahva elu ja surma küsimuses lähtub autor väitest, et pole ühtegi riiki vähemusrahvusega, kus selline küsimus ei vajaks mingit lahendust. Ja vähemusrahva saatus on suurel määral enamusrahva suhtumisest temasse. Õige ja kultuuriline rahvuslane ei tohi olla sallimatu ega võimutseja. Sellega eitaks ta ka iseennast. On aga rahvaid, kes oma kultuuritusest ei või sallida teisi enda kõrval, külvavad vaenu ja hukatust, kuni hävivad lõpuks ka ise.

Meie, eestlaste rahvuslikku sallivust kasutavad teised kurjasti. Meie ligemad sõbrad manguvad meilt alati abi ja ässitavad meid võitlusse, aga võidu järele unustavad meid kohe või kaevavad tagaselja meile hauda. Sellised sõbrad on hädaohlikud ja kurvad elutööd sunnivad meid ettevaatusele.

Liivlasi on kujutatud väljasureva rahvana. Kui viimne liivlane suri Liivimaal, siis nuteti krokodilli pisaraid „... et on lastud maha variseda ühel sügavate minevikujuurte ja kõrge kultuuriladvaga ilupuul inimkonna kasumetsas. Aga selle puu teise haru kaitseks Kuramaal ei tehtud midagi...“

Liivi rahvas pole ise tahtnud välja surra ega lätistuda. Määravad on olnud välistegurid. Kirik ja aadel „... ei sallinud mehiseid ja opositsioonikindlaid liivi talupoegi ega kalureid, vaid eelistasid ja soodustasid igati paindlikumaid ja roomavaid lätlasi.“ Nii topiti läti asunikke liivlaste keskele kohalike parunite poolt külluses, mille tõttu pääses 1900. paigu liivi rannikul võimule läti keel.

Maailmasõja ajal sunniti liivlased kolima eemale oma rannikult. Sellega anti liivlusele raske hoop, mida leevendas küll soomlaste ja eestlaste poolt tehtud rahvuslik äratustöö. 1923. a. organiseeruvad liivlased ja viisid rahvahääletusel läbi oma valla. Asutati Liivi Selts ning emakeele õpetus viidi liivi koolidesse. Taas elustus liivi keele kõnelemine nende kodudes. Hakkas ka kujunema liivi intelligents. Korraldati pidusid, koosolekuid, isegi üks kontsertreis Eestisse ja teine Soome, 1927. a. juunis liivi õpilased ühel matkal Koivajõe le vallutasid sümboolse rünnakuga Toreidas muistse Kaupo maalinna. Edasi on liivlased hakanud osa võtma hõimupäevadest ja kultuurkongressidest Eestis, Soomes ja Ungaris. Hõimude kaasabiga on asutud ehitama Liivi seltsimaja, kuhu liivlased tahavad ühtekuuluvuse tunnusenähtuseks panna tüki eesti paest, soome graniidist ja ungari basaldist. Eesti seltskonnalt ja riigivanemalt on selts saanud korduvalt toetust; eesti arhitekt Vendach on annetanud seltsimajale plaani; eesti lapsed on Hõimuklubi kaudu saatnud liivi lastele kingitusi jne. Edasi ilmub juba liivikeelseid raamatuid; Helsingis koguni liivikeelne ajakiri „Livli“. Ka ungarlased toetavad oma vana kangelaslikku hõimu. 19. jaanuaril 1934. a. toimus Ungari parlamendihoones pidulik nõupidamine, kus ungari riigimehed ja haridusjuhid tegid rahvuslikuks auasjaks toetada väljasurevat liivi hõimu.

Autor küsib, mida on läti omalt poolt teinud liivlaste heaks? Kas ta suhtub liivlastesse samuti kui Eesti oma rootsi „vabaõhumuuseumikestesse“? Annab siis lätlaste teeskleva käitumise kohta oma hinnangu ning loeb ette pika rea kurbi fakte.

Liivi valda pole lätlased ellu viinud. Nad on hoopis maareformiga toppinud ranniku täis läti asunikke ja nii hävitanud puhtliivi kontingendi. Selles on Lätit kaudselt julgustanud koguni Eesti ametiisikud.

Liivi õpetajaile maksid lätlased palka sümboolselt, ainult paar latti; tasu eest pidi hoolitsema eesti seltskond. Seltsi põhikirja kinnitamisega venitati; seltsimaja ehitamiseks pole lätlased annud lattigi toetust; liivi rahvusest õpetajaile ei antud kohti, ehk siis mitteliivi koolidesse; liivi ajakiri „Livli“ allutati eeltsensuurile, milleks see tuleb tõlkida enne läti keelde.

Lätlased on asutanud Riias isegi Liivi Sõprade Seltsi, õige tänuväärse sihiga, aga eht lätlaslike ülesannetega: Seltsi sekretär käib rannikul liivlastega kurjustamas ja neid hoiatamas, et ei tohi teha silmi üle piiri. Jne. jne. jne.

Dr. O. Loorits esines kõikide asjaolude tõttu Riias hariduselu ja ajakirjanduse juhi ees protestiga. Lätlased lubasid muidugi asja parandada ja anda isegi toetust Liivi Seltsimajale jne. Loorits jäi siis kannatlikult ootama läti head südant.

Pettununa lõpetab artikli.

„Ma ei taha enam asjata jälgida, kes on vastutav liivi rahva surmas, mis on paratamatu, kui oludes ja suhetes ei tule otsekohe põhjalikku muutust. Aga mis põhjalikku muutust võib tulla üle öö! Ma mõtlen ainult sellele veel, milline on eesti rahva tulevane saatus, kui suhetes ei tule muutust. Keda usaldada kui tõsist sõpra? Mida lubada sõpradel teha, mida enam mitte? Kudas on aeg passiivselt vastupanult siirduda aktiivsele enesekaitsele ja kes peab seda algatama, teostama ja juhtima? Kas ei jõua me lõpuks eetilisel küll usna alandava, kuid enesekaitseks siiski paratamatu järeltuleku ette: nagu teised meisse, nii peame suhtuma ka neisse? Aga rõhutagem seejuures selge sõnaga: sellisele järeltuleku sunnitakse meid vastu meie endi tahtmist. Ja niipea, kui teiselt poolt parandatakse tehtud ülekohtu ja muudetakse suhtumist otsekoheks ja ausameelselt heatahtlikuks, tahame ka meie unustada ajaloo

viimased aastad (et eesti verega on võidetud Läti vabariik J. T.) ja vanemad sajandid (lätlaste liit sakslastega Eesti vastu muistseil vabadusvõitluspäevil J. T.). Ning alles siis võime ja *tohime* olla tõesti head sõbrad ja truud liitlased oma naabritele ja vähemusrahvustele.

Kui aga ka nemad seda tõesti tõega tahaksid!

Eesti kutsutud külalise Dr. phil. Oskar Looritsa kõne Soomes Kalevala 100. juubelil 1935. a.

„Vana 100-aastase õpetatud Eesti Seltsi ja noore Eesti Rahvaluule Arhiivi nimel on mul heameel esitada meie lugupidamist soome rahvale ja soome rahvuskultuurile Kalevala-pidustusil, samuti on mul haruldane õnn öelda tervisi väikese liivi hõimukillu viimaste elusolevate rahvatarkade ja lauluemade nimel, lihtsaid, kuid seda südamlikumaid tervisi kõigile soome ja karjala muinaskultuuri jutustajaile ja lauljaile kõigi laante ja järvede taga, kuhu iganes raadio need sõnad kannab. Meie, eestlased ja liivlased, oleme täiesti teadlikud neist erinevusist, mis ähvardavad kanda meie elu ja kultuuri Soomest ja Karjalast ikka kaugemale, aga just Kalevalas ja eriti Kalevala vaimus tunneme jõudu, mis hoiab koos ja seob meid kõigele vaatamata. Meie omalt poolt tahame igati osa võtta sellest soome sugu rahvaste ühiskultuuri loomingust. Samuti kui sajandite eest osa Kalevala runodest sündis Lääne-Soomes ja teine osa Eestis, nii tahame meie, eestlased, nüüdki osa võtta soome rahvaste ühiskultuuri loomisest ja pühendame Kalevala vaimu auks õpetatud Eesti Seltsi poolt teose „Kaleviste mailt“ ja Eesti Rahvaluule Arhiivi esimesed väljaanded, mildest meie rahvaluule professor Valter Anderson ühe isiklikult pühendab Kalevalaseltsile. Mul oli kavatsus ka liivi rahva nimel tuua teile selle väikese hõimu runod ühes suures köites trükituna, aga „Liivi rahva vanade runode“ ilmumine viibib siiski veel paar kuud, kuid kindel on ometi, et need ilmuvad ikkagi Kalevala juubeliaastal, siis 100 aastat pärast Kalevala uut ja teadlikku tärkamist soome rahva rahvuskultuuri ja üldse vaimse arengu juhtijaks. Olgu soome rahvas uhke oma juhtija üle, kellele 100 aastat elavat ja loovat mõjutust on ainult hetkeks endiste ja tulevaste sajandite seas, ja olgu kogu soome sugu Ungarist Lapimaani, Soomest Siberini — olgu terve meie suur sugu ja laialipaisatud hõimud kindlad, et Kalevala vaim, vabadusse ja loomisesse pürgiv, aga ühtlasi ka sallivust ja ühtekuuluvust nõudev vaim, on igavene.“

*

(Kõne on ilmunud: Kalevalaseuran Vuosikirja 16, 1936, lk. 88—89).

Tuntud liivlaste uurija, soome keeleteadlase professor L. Kettuse andmeil on lätlased keelanud liivlastele omakeelsed jumalateenistused. Liivlased ei saa oma koosolekuil kõnelda liivi keelt, ei saa laulda liivikeelseid laule, ei saa tarvitada liivi lugemikku, mis on trükitud soome parimate pedagoogide näpunäiteil jne. jne.

Nõnda ajavad edevad lätlased oma veresugulase vähemusrahvaga rangemat poliitikat kui tsaristlik Vene või okupatsiooni võimude feldpolizei.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1.70.

Vastutav toimetaja J. Tandre.

Tegevtoimetajad: Edg. Kant ja J. Tandre.

Toimetuse liikmed: H. Moora, Ed. Poom, Ed. Roos, E. Salurand.

Väljaandja: Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

A/S.

N O R M A

LITOGRAAFIA JA PLEKITÖÖSTUS
TALLINN, NARVA MNT. NR. 19. TEL. 306-40

Perenaised!

Tarvitades

LODIX

kingakreemi

SIDOL

metallipuhastusvahendit

SIGELLA

poonimisvaha

SIRAX

küürimisulbrit

saate väikese vaevaga puhta kodu.

A/S. Sidol Company, Tallinn

TARTU LINNAPANK

Tartus, Raekojas, telef. 2-32 ja 11-2

Arvete seis 31. augustil 1937. a.

Aktiva.

Passiva.

Kassa	52.707.17	Põhikapital	308.259.34
Hoiuarved	364.120.57	Tagavarakapital	50.476.31
Väärtpaberid	366.006.58	Amortisatsioonikapital	9.991.06
Väärtused	5.025.84	Hoiusummad	4.409.306.15
Diskonteeritud vekslid	3.221.200.32	Võlad teistes krediidasutistes	80.000.—
Tähtajalised laenud	4.780.—	Korrespondendid	65.269.29
Kontokorrentlaenud	1.030.608.37	Väljaantud garantiid	87.563.94
Korrespondendid	53.721.11	Mitmesugused kreditorid	14.122.06
Garantii deebitorid	87.563.94	Tulud	249.712.18
Mitmesugused deebitorid	14.122.06	Muud passivad	18.599.04
Vallasvara	15.554.15		
Kulud	64.939.05		
Muud aktivad	12.950.21		
	Kokku: 5.293.299.37		Kokku: 5.293.299.37

TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE.

TEADAANNE.

Alates 1. oktoobrist s. a. asub

NÕMME MAJAOMANIKE PANK

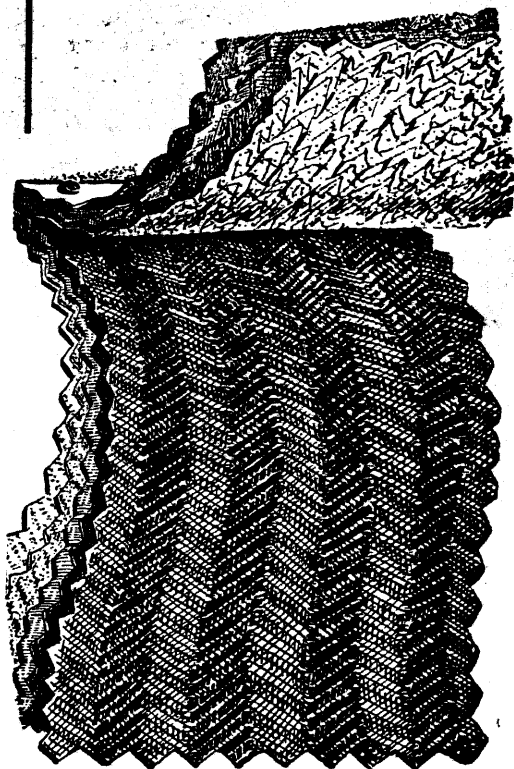
ja
ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSSELTS

„NÕMME“

Pärnu mnt. nr. 94 (Kahro'de uues majas).

RESERVEERITUD

ERA



Et Teil oleks võimalus aegsasti ja rahultkult kaaludes täiendada oma sügisriietust, oleme varakult varustanud oma riidekauplused sügishooaja uudiskaupadega.

Meie kauplustes traditsioonilis kujunenud kindlad, kaubavärsed hinnad ja tihed kontakt maailmaga tagavad Teile riietusküsimuse soodsad lahendused.

A/s. TEKLA RIIDEKAUPLUSED

TALLINN, S. KARJA 15
TALLINN, PÄRNU 6

HAAPSALU, KURESSAARE, MUSTVEE,
NARVA, PETSERI, PÄRNU, RAKVERE,
VALGA, VIJANDI, VÖRU.

Mõelge uudisvähjapanekuid meie kaupluste veebilehtedel ja külastage meie kauplusi ostukohustuseta.

ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSSELTS

«EESTI»



ASUT. 1907. A.

SUURIM RAHVUSLIK KINDLUSTUSASUTIS KODUMAAL

VALITSUS: TARTUS, SUURTURG 8



Hind 50 senti.